

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษากำเนิดและพัฒนารูปแบบของเครือข่ายองค์กรวิทย์ชุมชน เชิงใหม่ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของภาคประชาชนในการเตรียมความพร้อมวิทย์ชุมชน โดยศึกษา ขั้นตอน และกระบวนการในการเตรียมความพร้อมวิทย์ชุมชนของภาคประชาชน รวมทั้งศึกษา ปัญหาอุปสรรค และปัจจัยที่สนับสนุนในการเตรียมความพร้อมวิทย์ชุมชน โดยจะศึกษาดังแต่ปี 2543-2546 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการปฏิรูปสื่อหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พุทธศักราช 2540 ดังนั้นเพื่อให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และผู้วิจัยมีแนวทางในการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลที่ได้รวบรวมมา จึงใช้ทฤษฎี แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีวิพากษ์
2. แนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพทางการสื่อสาร
3. แนวคิดสื่อภาคประชาชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับวิทย์ชุมชน
 - 4.1 ความหมายของวิทย์ชุมชน
 - 4.2 ปรัชญาของวิทย์ชุมชน
 - 4.3 ลักษณะสำคัญของวิทย์ชุมชน
 - 4.4 หน้าที่และประโยชน์ของวิทย์ชุมชน
 - 4.5 การฝึกอบรมวิทย์ชุมชน
 - 4.6 ระดับของการเป็นวิทย์ชุมชน
 - 4.7 หลักการดำเนินงานที่ดีของวิทย์ชุมชนระดับรายการ
 - 4.8 กระบวนการจัดตั้งและดำเนินงานวิทย์ชุมชนคลื่นกำลังส่งต่ำในชุมชน
5. ประวัติความเป็นมาของวิทย์ชุมชนในต่างประเทศ
6. ประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ของวิทย์ชุมชนในประเทศ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. บทสรุป

ทฤษฎีวิพากษ์

กลุ่มโครงสร้างและประวัติศาสตร์ ตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองวิพากษ์ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544:17) เชื่อว่า โครงสร้างของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามการเคลื่อนตัวของประวัติศาสตร์แต่ละสังคม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ปกครอง มีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นผู้ถูกปกครอง ภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เสมอภาคกันเช่นนี้ สภาพสังคมจึงมีความขัดแย้งทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม และสถาบันสื่อสารมวลชนก็เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกัน

หากพิจารณาประวัติศาสตร์การเมืองและ เศรษฐกิจของไทยกับระบบสื่อสารมวลชน ตั้งแต่ช่วงรัฐบาล ปี พ.ศ. 2475 จนถึง ปี พ.ศ. 2520 จะเห็นว่า สื่อวิทยุและโทรทัศน์มีกำเนิดและถูกผูกขาดโดยรัฐมาโดยตลอด ซึ่งรัฐ คือผู้มีอำนาจ ผู้ปกครองประชาชน ส่วนประชาชน คือผู้ถูกปกครองและไร้ซึ่งอำนาจ รัฐใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ครอบงำทางความคิด โฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองหรือเผยแพร่นโยบายของรัฐ เช่น สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481 - 2500) ใช้สื่อวิทยุในการรณรงค์ให้คนไทยรักชาติและปฏิบัติตามรัฐนิยม เพื่อสร้างชาติและวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ รวมถึงการใช้สื่อวิทยุโจมตีหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2501 - 2516) ได้ใช้สถานีวิทยุกระจายเสียงโฆษณาชวนเชื่อถึงภัยคอมมิวนิสต์ไปทั่วประเทศไทย เป็นต้น (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 106) ด้วยลักษณะการสื่อสารแนวตั้งจากรัฐบาลลงสู่ประชาชนฝ่ายเดียว ทำให้ประชาชนเกิดความอึดอัดคับข้องใจ ไม่สามารถแสดงความคิดเห็นต่อการทำงานของรัฐบาลได้ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เช่น การเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519 และ 17 พฤษภาคม 2535 โดยผู้ถูกปกครอง คือประชาชนเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมือง และปฏิรูปสื่อของรัฐทั้งระบบในเวลาต่อมา

ประวัติศาสตร์การผูกขาดความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่วิทยุและโทรทัศน์ตลอดจนการใช้สื่อวิทยุเพื่อโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลไทยดังกล่าว มีความสอดคล้องกับแนวคิดของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ ซึ่งได้เขียนเรื่องระบบสังคมทุนนิยม ใน The German Ideology (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 31) ไว้ว่า

ในสังคมทุนนิยม ความคิด ความเชื่อของชนชั้นปกครองในทุกยุคทุกสมัยย่อมเป็นความคิด ความเชื่อ ที่เป็นกระแสหลักในการปกครอง ซึ่งนำมาใช้บังคับผู้ถูกภายใต้การปกครอง นั้นหมายความว่า

ว่า ชนชั้นใดที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการเป็นเจ้าของปัจจัยทางการผลิตของสังคม ก็ย่อมเป็นชนชั้นที่กุมอำนาจทางความคิดของสังคมไว้ด้วยเช่นกัน ชนชั้นใดที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ก็ไม่อาจเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตความคิดได้ พวกเขาข่มขู่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ที่กุมปัจจัยการผลิตไว้ได้

กาญจนา แก้วเทพ (2541: 133) สรุปแนวความคิดของมาร์กซ์ว่า เมื่อนายทุนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตสื่อ ก็ย่อมสามารถควบคุมเนื้อหาในสื่อ และใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่เนื้อหา ความคิดไปยังกลุ่มต่าง ๆ ได้ เช่นเดียวกับคำกล่าวที่ว่า “ผู้ใดยึดกุมระบบการสื่อสารของสังคมเอาไว้ได้ ผู้นั้นย่อมสามารถยึดกุมแนวความคิด ความรู้สึก และการกระทำของประชาชนเอาไว้ได้เช่นกัน” (กาญจนา แก้วเทพ, 2539: 176)

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองในช่วงปลาย ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ประเทศไทยเข้าสู่ระบอบทุนนิยมมากขึ้น เศรษฐกิจขยายตัว มีการพึ่งระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศมากขึ้น ประกอบกับกระแสบริโภคนิยมเติบโต จึงสร้างแรงกดดันให้ระบบวิทยุกระจายเสียงทั้งระบบหันมาแสวงหารายได้จากการโฆษณาสินค้า เอกชนเข้ามารับสัมปทานคลื่นความถี่วิทยุ และใช้วิทยุเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าของตน ครอบงำประชาชนให้นิยมการจับจ่ายใช้สอยเพื่อการบริโภคเกินตัว

กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง (กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 134 - 135) ได้ทำนายว่าสถานะที่สื่อมวลชนดำเนินการอยู่ในระบบทุนนิยมนั้น จะเกิดผลตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ

1. สื่อที่ดำเนินการอย่างเป็นอิสระจากระบบทุน หรือจากนายทุน จะล้มหายตายจากไป ขณะที่สื่อที่ต้องการจะเอาชีวิตรอดอยู่ต่อไป จะมีอิสระในการทำงานน้อยลงทุกที
2. จะเกิดการรวมศูนย์ของตลาดในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการรวมศูนย์ของทุน การกระชุกตัวของสื่อในตลาดผู้บริโภค
3. สุนทรียภาพและ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในสื่อ จะลดลงเพราะผู้ทำงานสื่อจะต้องใช้กลยุทธ์การผลิตที่ลดความเสี่ยงให้น้อยที่สุด เช่น การนำเอาละคร โทรทัศน์ที่เคยสร้างมาแล้วจนผู้ชมรู้จักกันดีมาสร้างใหม่อย่างซ้ำซาก ทำให้ไม่มีใครกล้าแหวกตลาดหรือทวนกระแสออกไป
4. มีการลดการลงทุนในรายการที่ทำกำไรน้อย เช่น การทำรายการสารคดีที่มีคุณภาพทางโทรทัศน์จะลดน้อยลง นายทุนจะหันไปผลิตรายการ ละคร และเกมโชว์ ที่ให้กำไรสูง

ผลที่เกิดตามมาก็คือ กลุ่มผู้ชมที่มีอำนาจการซื้อน้อยหรือไม่มีอำนาจการซื้อ เช่น เด็ก ผู้สูงอายุ จะกลายเป็นกลุ่มคนที่ถูกละเลย

5. เนื้อหาของข่าวสารจะมีลักษณะไม่สมดุลทางการเมือง ทั้งนี้เพื่อเอาใจเจ้าของทุน ซึ่งมักเป็นผู้มีอำนาจทางการเมือง

หากนำผลการทำนายสภาวะสื่อมวลชนที่ตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยม ตามแนวคิดของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง มาวิเคราะห์สภาวะสื่อมวลชนในสังคมไทยตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา จะพบว่าสื่ออยู่ภายใต้ระบบทุน ซึ่งอิงกับผลประโยชน์ทางการเมือง สื่อจึงถูกใช้เพื่อประโยชน์สูงสุดทางธุรกิจมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน

ดังกรณีตัวอย่าง การปรับผังรายการของสถานีโทรทัศน์ไอทีวี ใน ปี พ.ศ. 2546 (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และธนวิทย์ สุทธรัตนกุล, 2546: 192) ได้นำรายการละครเข้ามาในช่วงเวลาที่ดีที่สุด (prime time) มากขึ้น แทนรายการวิเคราะห์ข่าวและสารคดี เพื่อช่วงชิงส่วนแบ่งทางการตลาดและเพิ่มรายได้จากการโฆษณา ขณะที่ช่อง 9 ได้มีการปรับผังรายการเช่นกัน ภายใต้แนวคิดโทรทัศน์แห่งความทันสมัย โดยในระยะแรกได้เน้นเนื้อหาทางด้านข่าวสารสาระที่มากขึ้น หลังจากนั้นก็ได้มีการปรับผังรายการในระยะที่ 2 (ไตรมาสที่สองของ ปี พ.ศ. 2546) โดยเพิ่มสัดส่วนของรายการบันเทิง ละคร เกมส์ สารคดีให้มากขึ้น โดยเฉพาะเพิ่มรายการบันเทิงในช่วงเวลาที่ดีที่สุด (prime time) นอกจากนี้ผู้ผลิตส่วนใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือก ก็เป็นผู้ผลิตรายการบันเทิงรายใหญ่แทบทั้งสิ้น เช่น กันตนา เจเอสแอล มีเดียออฟมีเดีย เวอร์คพอยต์ โพลีพลัส แกรมมี่ และอาร์เอส โปโมชัน เป็นต้น

สำหรับสื่อวิทยุ นั้น กรณีสื่อวิทยุเอฟเอ็ม ในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2546 (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และธนวิทย์ สุทธรัตนกุล, 2546: 182) พบว่ามีสัดส่วนของรายการบันเทิงประมาณร้อยละ 55.45 รองลงมาได้แก่ รายการข่าว ร้อยละ 23.92 และรายการสาระ ร้อยละ 20.62 และเนื่องจากผู้ผลิตมีค่าใช้จ่ายทางด้านค่าเช่าหรือค่าสัมปทานที่สูงขึ้น ทำให้สัดส่วนของการโฆษณาในรายการมีมากขึ้นด้วย ทั้งในส่วนของโฆษณาปกติและโฆษณาแฝง ส่วนผู้ผลิตในกรณีของคลื่นวิทยุเพื่อความบันเทิงก็มีความกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มธุรกิจบันเทิงเพียงไม่กี่ราย

สภาวะของสื่อวิทยุและโทรทัศน์ของไทยภายใต้ระบบทุน ซึ่งเน้นไปทางสื่อเชิงพาณิชย์มากกว่าจะคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน ทำให้เกิดความไม่สมดุลของเนื้อหา และความไม่หลากหลายของรายการ ซึ่งจะส่งผลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน ตลอดจนส่งผลต่อมุมมองและทัศนคติของประชาชนในสังคมด้วย จากการนำเสนอความคิดที่ไม่หลากหลาย

แนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพทางการสื่อสาร

คาร์ล นอร์เดนสเตรง (Kaarle Nordenstreng) นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย
แทมเพร์ (Tampere) ประเทศฟินแลนด์ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 312) กล่าวว่า

เรื่องการสื่อสารและสิทธิในการแสดงออกของมนุษย์
นั้นเป็นองค์ประกอบหลักในตัวตนของความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่
เป็นเพียงสภาวะของความสัมพันธ์ระหว่างระเบียบสังคมกับ
ธรรมชาติ และพฤติกรรมของมนุษย์ดังที่เข้าใจกัน

ในเมื่อสิทธิคือสิ่งที่แสดงออกถึงความต้องการของ
บุคคลอย่างต่อเนื่อง ถ้าขาดไปย่อมกระทบกระเทือนต่อคน ๆ
นั้น เราในฐานะมนุษย์ไม่อาจดำรงตนอยู่ได้ ถ้าถูกปฏิเสธสภาพ
การมีชีวิต โดยนัยเดียวกัน ถ้าเราไม่มีสิทธิในการสื่อสารเสีย
แล้ว ก็เท่ากับว่าเราถูกลดทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ลงไป
และเท่ากับการปฏิเสธความเป็นคนของเราด้วย

องค์การยูเนสโกจัดทำรายงานเรื่อง The Right to Communicate : A Status Report
ขึ้นใน ปี พ.ศ. 2525 โดยนำแนวความคิดที่ริเริ่มจาก ฌอง ดาร์ซี (Jean d' Arcy), แอล เอส ฮาร์มส์
(L.S Harms), จิม ริชชตาต (Jim Richstad) และแคธลีน เอ ไค (Kathleen A. Kie) ในเรื่องสิทธิและ
เสรีภาพของการสื่อสารมาตีความสถานการณ์ใหม่ของโลกตะวันตก นักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่า
พัฒนาการเทคโนโลยีการสื่อสารด้านอิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์และดาวเทียม มีการเปลี่ยนแปลง
แบบก้าวกระโดด แต่สิทธิและเสรีภาพของประชาชนไม่ได้รับการพัฒนาให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง
ที่จะมาถึง พวกเขาจึงได้ย้ำถึงรากฐานความคิดว่า สิทธิการสื่อสารนั้น เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของ
มนุษย์ ที่คนอื่นหรือรัฐจะล่วงละเมิดมิได้ ซึ่งรัฐต้องรับรองและเสริมสร้างสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้
เหมาะสมกับการใช้สิทธิเสรีภาพในการสื่อสารอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนอีกด้วย (อุบลรัตน์
ศิริยุวศักดิ์, 2544: 313 - 314)

นอกจากนี้องค์การยูเนสโกได้จัดเวทีระดมความคิดเห็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพใน
ด้านการสื่อสารจากประเทศสมาชิก ซึ่งมีข้อสรุปว่า ต้องเน้นความเสมอภาคของทุกฝ่ายที่มีส่วน
เกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสาร ต้องเปิดให้มีการหลากหลายของวัฒนธรรมและทิศทางของการ
สื่อสาร และต้องเปิดให้มีทั้งด้านรับและการแสดงออกควบคู่กันไป โดยต้องคำนึงถึง

กระบวนการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการโต้ตอบ การมีส่วนร่วม และการเข้าถึงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของการสื่อสารทั้งในระดับปัจเจกบุคคลของนักวิชาชีพ และของชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติด้วย

กรอบความคิดข้างต้น นับว่าเป็นการย้ำให้เห็นถึงความสำคัญพื้นฐานของสิทธิและเสรีภาพของการสื่อสารต่อศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญเร่งด่วนของปัญหาความไม่เสมอภาคและ ความไม่เป็นธรรมในสิทธิการสื่อสารที่ดำรงอยู่ในทุก ๆ ระดับ นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เสนอให้มีการคำนึงถึงทรัพยากรในการสื่อสาร และแนวนโยบายการสื่อสาร ที่จะนำไปสู่การตอบสนองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ในทางปฏิบัติ

นอกเหนือไปจากเรื่องความเสมอภาคของสิทธิการสื่อสารระหว่างประเทศ และระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคลภายในแต่ละประเทศแล้ว ยังมีการเน้นหลักการในเรื่องสิทธิของกลุ่มชนหรือชุมชน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการขยับไปอีกก้าวหนึ่งในการตีความปรัชญาสิทธิมนุษยชนว่า ต้องครอบคลุมไปถึงสิทธิและเสรีภาพระหว่างคนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชน หรือชุมชน อันหมายถึง หลักของความสมานฉันท์มากกว่าที่จะมุ่งเน้นไปในทางสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ซึ่งนำไปสู่การแข่งขันแสวงหาประโยชน์แต่ฝ่ายเดียวได้ง่าย

ในปี พ.ศ. 2540 นักวิชาการ นักกฎหมาย และนักวิชาชีพด้านสื่อสารมวลชนในนามขององค์กรต่าง ๆ ได้แก่ World Association for Christian Communication, The Centre for Communication and Human Rights (Netherlands), Third World Network (Malaysia), The Cultural Environment Movement (USA) และ AMARC (Peru/Canada) ได้ร่วมกันร่างข้อเสนอขึ้นชุดหนึ่ง ใช้ชื่อว่า The People s' Communication Charter : An International Covenant of Standards and Rights เพื่อให้มีการกำหนดมาตรฐานในการรับรองสิทธิ และความรับผิดชอบในด้านนโยบายการสื่อสารและวัฒนธรรม แก่ประเทศประชาธิปไตยต่าง ๆ และในกฎหมายระหว่างประเทศ โดย The People s' Communication Charter หรือธรรมนูญการสื่อสารของประชาชน มุ่งให้การรับรองว่ากระบวนการสื่อสารเป็นรากฐานของชีวิตมนุษย์ทุกคน และของชุมชนของพวกเขา และทุกคนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารและการตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นของการสื่อสารภายในสังคมของตน และระหว่างสังคมของตนกับสังคมอื่น ๆ ฉะนั้น โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรด้านการสื่อสารอย่างเป็นธรรมแก่บุคคล และแก่ชุมชน จึงเป็นหัวใจสำคัญในธรรมนูญฉบับนี้ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 316 - 320)

ส่วนแนวความคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพในสังคมไทย แม้จะมีการต่อสู้และมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมมาหลายยุคหลายสมัย แต่รากเหง้าของความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า สิทธิ คือ อำนาจของผู้เป็นใหญ่ ก็ยังสืบทอดอยู่ในวิถีวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับ

ประชาชน จะเห็นได้ว่าในประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมยุคใหม่ บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญต่าง ๆ ได้รับรองเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณา ถึงกระนั้นสภาพการรีดรอนสิทธิและเสรีภาพทางเศรษฐกิจ และการเมืองก็ยังคงดำรงอยู่ในหลากหลายรูปแบบ

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสื่อวิทยุและโทรทัศน์ของไทย และการวิเคราะห์โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองของระบบวิทยุ และโทรทัศน์ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 339) พอจะสรุปได้ว่าความหมายหรือนิยามของสื่อวิทยุและโทรทัศน์ในความคิดของชนชั้นปกครองและชนชั้นนำ คือวิทยุและโทรทัศน์เป็นสื่อของรัฐ ที่รัฐเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์แต่เพียงผู้เดียว รัฐจึงมีสิทธิและเสรีภาพในการใช้วิทยุและโทรทัศน์ เพื่อประโยชน์ในทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงมีความเชื่อต่อไปอีกด้วยว่า สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร หรือการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นสิทธิและเสรีภาพของรัฐ มิใช่สิทธิและเสรีภาพของสื่อมวลชน ในฐานะเป็นสื่อกลางทำหน้าที่แทนประชาชน และมีใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนดังที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด

ด้วยฐานคติของรัฐเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพดังกล่าว รัฐจึงมิได้มีความคิดว่าจะต้องจัดระบบการใช้สื่อวิทยุ และโทรทัศน์ที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และต้องจัดระบบอย่างเป็นธรรมสำหรับพลเมืองกลุ่มต่าง ๆ ในทางตรงข้ามรัฐได้นำเอาคลื่นวิทยุและโทรทัศน์อันถือว่าเป็นทรัพยากรสาธารณะตามแนวคิดในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยไปจัดสรรในแบบอำนาจนิยมอุปถัมภ์ และทุนนิยมอภิสิทธิ์ ทำให้ส่วนราชการและธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่บางกลุ่มสามารถร่วมกันผูกขาดกิจการวิทยุและโทรทัศน์ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ผลกระทบที่เป็นรูปธรรมในด้านสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 340) คือการไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายเพียงพอและที่เป็นความจริงสำหรับการใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม และในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะพลเมือง แต่กลับได้รับข้อมูลข่าวสารในทางโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง และโฆษณาสินค้าที่มุ่งส่งเสริมลัทธิบริโภคนิยม ส่วนในด้านศิลปวัฒนธรรมและความบันเทิง ก็ขาดการสะท้อนชีวิตวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และรสนิยมที่แตกต่างกันของกลุ่มคนจำนวนมากในสังคม แต่ผลกระทบที่ลึกซึ้งและกว้างไกลในทางนามธรรมคือ การที่ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของคนทุกกลุ่มไม่ได้รับการยอมรับอย่างเสมอหน้ากัน อีกทั้งประชาชนไม่มีสิทธิและเสรีภาพในการเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุและโทรทัศน์อันเป็นทรัพยากรสาธารณะ ย่อมหมายความว่าประชาชนคนไทยไม่สามารถมีสิทธิมีเสียงในการเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง และในทรัพย์สินของตนเอง เพื่อทำการผลิตความคิดและความเชื่อที่จะเป็นพลังนำไปสู่การมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตย และการปลดปล่อยตนเองให้มีอิสระเสรีทางจิตใจและทางปัญญาอย่างแท้จริง

ในช่วง ปี พ.ศ. 2535 - 2538 กลุ่มองค์กรภาครัฐ กลุ่มนักวิชาการ และกลุ่มองค์กรภาคประชาชน ได้มีการจัดทำข้อเสนอในการปฏิรูประบบวิทยุกระจายเสียงและ วิทยุโทรทัศน์ให้เป็นประชาธิปไตยแก่สภาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ประจำปี พ.ศ. 2540 เพื่อรองรับสิทธิด้านข้อมูลข่าวสาร และสิทธิด้านการสื่อสาร โดยเสนอให้มีการปฏิรูประบบวิทยุและโทรทัศน์ซึ่งต้องคำนึงถึงพื้นฐานสำคัญ คือ

1. ทรัพยากรคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า หรือคลื่นวิทยุและ โทรทัศน์ เป็นทรัพยากรสาธารณะ
2. การจัดสรรทรัพยากรคลื่นต้องให้สิทธิและเสรีภาพแก่ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาครัฐอย่างเสมอภาคกัน ให้มีสถานียกระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ให้มีสถานีของชุมชน ธุรกิจเอกชน และรัฐ
3. การจัดโครงสร้าง ระบบ ที่ผสมผสานระหว่าง การเข้าถึงโดยตรงของประชาชน และการเข้าถึงโดยผ่านตัวแทนตามแนวบริการสาธารณะ และแนวคิดลาดเสรี โดยคำนึงถึงประโยชน์ของปัจเจกบุคคลและชุมชนเป็นเป้าหมายสูงสุด ซึ่งรวมกันเข้าเป็นประโยชน์ของรัฐ
4. การจัดสรรคลื่นวิทยุและโทรทัศน์ โดยคณะกรรมการอิสระ ที่มีความเข้าใจในหลักการสามข้อข้างต้น และเป็นผู้ที่มีความเที่ยงธรรมในการทำงาน เป็นกรรมการที่แยกออกจากหน่วยปฏิบัติ และหน่วยที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์คลื่นวิทยุและโทรทัศน์

สำหรับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชน ได้แก่ มาตรา 39, 40 และ 41 (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2540: 24 - 25) ดังนี้

มาตรา 39 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น

การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิ ในครอบครัว หรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคล เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกัน หรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจ หรือสุขภาพของประชาชน

การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์ เพื่อรื้อถอนสิทธิและเสรีภาพตามมาตรา ๓๖ จะกระทำมิได้

การให้นำข่าวหรือ บทความไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนนำไปโฆษณาในหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการสงครามหรือการรบ แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งได้ตราขึ้นตามความในวรรคสอง

เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์หรือ สื่อมวลชนอื่น ต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การให้เงิน หรือทรัพย์สินอย่างอื่นอุดหนุนหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน รัฐจะกระทำมิได้

จากบทบัญญัตินี้จะเห็นว่าเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญต้องการให้สิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารแก่ประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งได้คุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนไม่ให้ถูกรื้อถอน แทรกแซงสิทธิและเสรีภาพดังที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

มาตรา 40 คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ

ให้มืองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ ทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินการตามวรรคสอง ต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

ด้วยบทบัญญัติตามกฎหมายมาตรา 40 ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ต้องการปฏิรูปสื่อของรัฐทั้งระบบ โดยเปลี่ยนแนวความคิดจากเดิมที่ คลื่นความถี่เป็น

ทรัพยากรของรัฐ มาเป็นความคิดใหม่ว่า กลั่นความดีเป็นทรัพยากรของชาติและใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะ นอกจากนี้ เพื่อให้การปฏิรูปสื่อเกิดขึ้นจริงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ จึงได้กำหนดให้มีองค์กรอิสระที่ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐทำหน้าที่จัดสรร และดูแลกลั่นความดี โดยต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชน

มาตรา 41 พนักงานหรือลูกจ้างของเอกชนที่ประกอบกิจการหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ย่อมมีเสรีภาพในการเสนอข่าว และแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัดตามรัฐธรรมนูญ โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเจ้าของกิจการนั้น แต่ต้องไม่ขัดต่อจรรยาบรรณ และการประกอบวิชาชีพ

ข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจในกิจการวิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ ย่อมมีเสรีภาพเช่นเดียวกับพนักงานหรือลูกจ้างเอกชนตามวรรคหนึ่ง

มาตรานี้ ได้ประกันสิทธิเสรีภาพของบุคลากรด้านสื่อสารมวลชน ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรของภาครัฐ หรือภาคเอกชน จำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเสรี โดยไม่ถูกแทรกแซง บังคับจากหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน

จากบทบัญญัติทั้ง 3 มาตรา ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปีพุทธศักราช 2540 เป็นการยืนยันถึงเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ต้องการรับรองสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารให้แก่ประชาชน และยังให้ประชาชนมีสิทธิ มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกลั่นความดี เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณะ นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์วิทยุและโทรทัศน์ของไทย ที่ทำลาชการผูกขาดการครอบครองกลั่นความดีโดยรัฐ

แนวคิดสื่อภาคประชาชน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543: 19 - 22) กล่าวว่าสื่อวิทยุและโทรทัศน์ของไทยที่ผ่านมา มีแต่สื่อของภาครัฐและภาคธุรกิจ ซึ่งใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง และโฆษณาสินค้า จนไม่มีพื้นที่สื่อให้แก่ภาคประชาชน ทำให้เรื่องราวและปัญหาของคนจนไม่ได้ถูกนำเสนอให้สังคมรับรู้ และเข้าใจ และไม่ได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาร่วมกันของคนทั้งสังคม แม้ว่าบางครั้งสื่อมวลชนจะทำหน้าที่นำเสนอปัญหาและทางออกของคนจน แต่ก็นำเสนอในมุมมองที่ไม่เข้าใจปัญหาของคนจนที่แท้จริง เช่น การให้ความช่วยเหลือ ให้การศึกษา ซึ่งถือเป็นทางออกของความยากจน แต่จริงๆ แล้ว ปัญหาของคนจนมีมากกว่านั้น

นนท เบญจศิริรักษ์ (2543: 26 - 27) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่ภาคประชาชนต้องลุกขึ้นมาผลิตสื่อเอง และเข้าไปยึดพื้นที่ที่สื่อว่า สื่อมวลชนภายใต้ระบบทุน มีข้อจำกัดหลายอย่างที่ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงประเด็นเนื้อหาทางสังคมที่ละเอียดอ่อนซับซ้อนได้ การทำข่าวที่ต้องขึ้นตรงกับฝ่ายโฆษณา มุมมองวิธีคิดของฝ่ายบริหาร และผู้สื่อข่าว กลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้พื้นที่การสื่อสารประเด็นสังคมต้องหดแคบลงทุกวัน ยิ่งไปกว่านั้นปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้น วิฤตการแย่งชิงทรัพยากร การเข้ามาของทุนข้ามชาติ เป็นสาเหตุที่ทำให้ภาคประชาชนเริ่มคิดถึงยุทธศาสตร์สื่อภาคประชาชน ที่ต้องผลิตสื่อเอง เข้าไปยึดพื้นที่สื่อจนถึงการผลักดันนโยบายให้มีการจัดสรรพื้นที่สื่อแก่ภาคประชาชน

กระบวนการทำงานสื่อภาคประชาชนจึงเป็นความพยายามทำให้เกิดพื้นที่การสื่อสารของภาคประชาชน เพื่อให้สังคมได้รับรู้ปัญหาคนจน ผู้ด้อยโอกาส ปัญหาสังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาร่วมกันของคนทั้งสังคม อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนนโยบายและโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม

ปลายปี พ.ศ. 2542 (นนท เบญจศิริรักษ์, 2543: 26 - 27) ภาคประชาชนซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการ นักสื่อสารมวลชน และนักกิจกรรมทางสังคมในภาคเหนือได้ร่วมกันจัดตั้งสำนักข่าวประชาธรรมที่ระดมทุนกันเองของภาคประชาชนขึ้น เพื่อให้มีสำนักข่าวที่เป็นของประชาชน ประชาชนเป็นผู้สื่อสารกันเอง และเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง โดยมองว่า สื่อ มีบทบาทสูงต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม และการปรับเปลี่ยนนโยบาย การสร้างที่ยืนของข่าวสารในสื่อมวลชน จะทำให้ข่าวสารของคนจน ผู้ด้อยโอกาส ปัญหาสังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ได้เป็นที่รับรู้ของสังคมวงกว้าง ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายสาธารณะมากขึ้น มีการกระจายและจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันการก่อตั้งสำนักข่าว ยังหวังว่าจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อกระแสข่าวที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ เงื่อนไขตามรัฐธรรมนูญมาตรา 40 เป็นโอกาสสำคัญอันหนึ่งที่ภาคประชาชนสามารถเข้าไปใช้ช่องทางในการสื่อสารได้ คือวิทยุ เพราะที่ผ่านมภาคประชาชนจะมีสถานีวิทยุเป็นของตนเองได้นั้นยากมาก ดังนั้นภาคประชาชนจึงจำเป็นต้องช่วงชิงพื้นที่การสื่อสารด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิรูปสื่อมาตรา 40 ทำให้สื่อเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง ให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่ไปยังกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เด็ก สตรี คนชรา เกษตรกร เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน

ความหมายของวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2546: 3) ได้กล่าวถึงความหมายของวิทยุชุมชน คือ การส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6 - 10 กิโลเมตร และดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (non-commercial) ซึ่งเงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่จะมาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน

นอกเหนือจากเรื่องกำลังส่งต่ำ/พื้นที่ครอบคลุมจำกัด/และการไม่แสวงหากำไรแล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ กรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการและดำเนินการ โดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก แต่อาจมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค

วิทยุชุมชน หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่ให้บริการเฉพาะเจาะจงในพื้นที่หรือเขตบริการส่งกระจายเสียงเป็นลักษณะแนวแคบ ไม่ใช่แพร่กระจายไปสู่สาธารณชน หรือเป็นการส่งกระจายเสียงของวิทยุระดับท้องถิ่น ที่มีกำลังส่งต่ำประมาณ 10 วัตต์ 50 วัตต์ 100 วัตต์ และ 500 วัตต์ ส่วนใหญ่ไม่เกิน 1 กิโลวัตต์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดระบบเนื้อหารายการให้สอดคล้องกับปัญหา และความต้องการที่แท้จริง หรือรสนิยมเฉพาะกลุ่มเป้าหมายในลักษณะชุมชน หรือกลุ่มที่มีรสนิยมเดียวกัน โดยเปิดโอกาสให้ผู้ฟัง หรือตัวแทนชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดรายการของสถานี (สุทธิชัย บุญนาค, 2543: 49)

สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ (2548: 2) ได้ให้นิยามของวิทยุชุมชนไว้ว่า วิทยุชุมชน หมายถึง เทคโนโลยีที่เปิดช่องทางการสื่อสาร เพื่อชีวิตของคนในชุมชน และมาจากการจัดทำนำเสนอโดยคนในชุมชน ซึ่งเป็นสถานีวิทยุขนาดเล็ก ๆ ที่มีเครื่องส่งกระจายเสียงขนาด 20 - 30 วัตต์ รัศมีการกระจายเสียง 10 - 15 กิโลเมตร ดังนั้นวิทยุชุมชนจึงเป็น เรื่องของชุมชนคิด ชุมชนทำ

ชุมชนนำเสนอ และชุมชนตรวจสอบจัดการเป็นหลัก หรือเป็นการนำเทคโนโลยีที่รัฐเคยผูกขาดมาสร้างช่องทางการสื่อสารอย่างเป็นรูปธรรมให้แก่ชุมชนได้สื่อสารเรื่องที่คิด มีสารบนรากฐานทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของตนเอง เพื่อสิ่งที่ดีของชุมชน ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญมาตรา 40

วิทยุชุมชน (community radio) เป็นการดำเนินการ และส่งกระจายเสียงที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ โดยไม่เน้นการแสวงหากำไร แต่มุ่งเน้นการให้ข่าวสาร ความรู้ ควบคู่กับความบันเทิงตามรสนิยมแต่ละท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นในลักษณะการสื่อสารสองทาง หรือรายการที่ผู้ฟังสามารถมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นโดยมีการใช้ภาษาถิ่นเป็นหลัก มีรูปแบบรายการที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นนั้น เช่น ข่าวสารที่เกิดขึ้นในชุมชน รายการความรู้ (การทำเกษตร ศิลปวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย กฎหมายที่จำเป็นสำหรับชาวบ้าน ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน การพัฒนาคุณภาพชีวิต ฯลฯ) (คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540: 174)

จากนิยามความหมายดังกล่าว พอสรุปได้ว่า วิทยุชุมชนคือการส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ สามารถครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนได้อย่างทั่วถึง มีชุมชนเป็นเจ้าของ เน้นการมีส่วนร่วม และอาสาสมัครจากชุมชน ทั้งในเรื่องการบริหารจัดสถานีและผลิตรายการวิทยุชุมชน โดยการบริหารจัดการนั้น ต้องมีความเป็นอิสระ โปร่งใส และไม่แสวงหากำไรในทางธุรกิจ ซึ่งเงินที่ใช้ดำเนินการโดยส่วนใหญ่มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และการระดมทุนของวิทยุชุมชน

ส่วนการผลิตรายการวิทยุชุมชนนั้น ควรเปิดโอกาสให้ผู้ฟัง หรือตัวแทนของชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดรายการของสถานี โดยมุ่งนำเสนอข้อมูลข่าวสาร และความรู้ที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของคนทุกกลุ่มในชุมชน ควบคู่กับการให้ความบันเทิงตามรสนิยมของแต่ละท้องถิ่น โดยใช้ภาษาและรูปแบบของรายการที่เหมาะสมกับท้องถิ่นเป็นหลัก

ปรัชญาของวิทยุชุมชน

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2547: 6) ได้กล่าวถึงปรัชญาของวิทยุชุมชนไว้ว่า สื่อต้องเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของโดยตรง บริหารจัดการเอง โดยมีรูปแบบไม่แสวงหากำไร ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ ที่กล่าวว่าประชาชนต้องทำการสื่อสารให้เป็นของประชาชน มาจากประชาชน และเพื่อประชาชนให้มากที่สุด

นอกจากวิทยุชุมชนจะมีประชาชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประโยชน์ของประชาชนแล้ว องค์กรศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

(UNESCO) (จุมพล รอดคำดี, 2542: 39 - 40) ยังได้กล่าวถึงปรัชญาของวิทย์ชุมชนว่า ต้องเป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (participatory communication) ที่เน้นหลักการ 3 ประการ คือ

1. ต้องให้ประชาชนเข้าถึงสื่อ (access) คือ การเข้าถึงตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการทั้งด้านการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมเข้าไปจัดทำในสิ่งที่ประชาชนสนใจ

2. ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ (participation) คือประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนร่วม หรือมีโอกาสเข้าร่วมได้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มคิดไปจนถึงการผลิต การจัดการ

3. ต้องเป็นวิทย์ที่ประชาชนมีการบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเองตามวิถีทางกระบวนการประชาธิปไตย คือ ชุมชนมีอำนาจตัดสินใจตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบาย การบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง

ทั้งนี้ วิทย์ชุมชนต้องเน้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ยึดถือแนวคิดการสร้างความรู้ เข้าใจ การยอมรับ ความมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีของประชาชน การยอมรับอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลาย (diversity) ความไม่เป็นเพียงหนึ่งหรือความมีมากกว่าหนึ่ง (plurality)

จากแนวคิดของนักวิชาการและ องค์การยูเนสโกที่กล่าวถึงปรัชญาของวิทย์ชุมชน พอสรุปได้ว่า ปรัชญาของวิทย์ชุมชน คือ ประชาชนต้องเป็นเจ้าของวิทย์ชุมชน ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยไม่แสวงหากำไรในทางธุรกิจ

ทั้งนี้ การดำเนินงานวิทย์ชุมชนต้องคำนึงถึงหลักการ 3 ประการ คือ ประชาชนต้องเข้าถึงวิทย์ชุมชนได้ง่าย สามารถมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น การจัดรายการ และบริหารจัดการวิทย์ชุมชนด้วยตนเอง โดยต้องเคารพเกียรติ ศักดิ์ศรี และความหลากหลายของความเป็มนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน

ลักษณะสำคัญของวิทย์ชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2546: 10 - 13) ได้แบ่งลักษณะสำคัญของวิทย์ชุมชนไว้ดังนี้

1. เป้าหมายสูงสุดของวิทย์ชุมชนคือ ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของคนทุกกลุ่มในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ด้อยโอกาสด้านการสื่อสาร กลุ่มที่ไม่มีปากมีเสียงในพื้นที่สาธารณะของวิทย์ เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็ก ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้ใช้สิทธิด้านการสื่อสาร ทั้งในแง่เป็นผู้รับข่าวสารและผู้ส่งข่าวสารด้านวิทย์ชุมชน

2. หัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของการเป็นวิทย์ชุมชนจะต้องมี “การบริหารจัดการโดยชุมชน” ซึ่งมีหลักการสำคัญดังนี้

2.1 เป็นรูปแบบการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการ ที่เลือกตั้งมาจากตัวแทนของกลุ่มในชุมชน มิใช่การแต่งตั้งแบบราชการ ส่วนวิธีดำเนินงานจะใช้การประชุมปรึกษาหารือแทนการสั่งการ และเป้าหมายหลักของวิถุชุมชน คือการไม่แสวงหาผลกำไรในเชิงธุรกิจ

2.2 คณะกรรมการต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน ต้องปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำของรัฐ นักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ

2.3 มีรูปแบบการดำเนินงาน ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

2.4 มีการทำงานที่เป็นระบบ มีการวางแผนงานไว้ล่วงหน้า ชัดเจน และมีลักษณะที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

3. วิถุชุมชนเป็นการสื่อสารแบบสองทาง คือผู้จัดรายการและผู้ฟังจะผลัดเปลี่ยนกันพูดและฟังรายการ ซึ่งทั้งคนจัดและคนฟังล้วนเป็นคนในชุมชนทั้งสิ้น และวิทยากรหรือแขกรับเชิญอาจจะเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ หรือเป็นชาวบ้านคนใดคนหนึ่งของชุมชนก็ได้

4. เนื้อหาของรายการวิถุชุมชนต้องมีความหลากหลาย ครอบคลุมความสนใจ ความต้องการและผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่มในชุมชน โดยนำเสนอรูปแบบรายการให้สอดคล้องกับประเพณีและวัฒนธรรมหรือรสนิยมของชุมชน เช่น การใช้ภาษาท้องถิ่น เป็นต้น

5. การประเมินผลการทำงานของวิถุชุมชน ไม่เหมือนการประเมินผลแบบวิทยุธุรกิจ ที่เน้นปริมาณของผู้ฟังเป็นหลัก เพื่อการขายโฆษณา แต่การประเมินผลวิถุชุมชนเน้นที่การบรรลุผลของจัดตั้งวิถุชุมชน เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาวิถุชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (คอลลิน เฟรเซอร์ และโซเนีย เรสเตร โปเอสตราตา, 2544: 31 - 33) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของวิถุชุมชนไว้หลายประการ ที่นอกเหนือจากกาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวไว้ มีดังนี้

1. ลักษณะของข่าว ความบันเทิง และการศึกษาข่าวที่ออกอากาศทางวิถุชุมชน นอกจากจะบอกเล่าเหตุการณ์ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้ผู้ฟังคิด ช่วยกันแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกันด้วย

วิถุชุมชนเป็นเวทีให้ทุกคนในชุมชนได้ร่วมกันแสดงออกถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนที่แท้จริง โดยไม่เน้นความเป็นมืออาชีพ หรือต้องเป็นนักแสดงที่必须有ฝีมือเท่านั้น

ส่วนการศึกษาก็เป็นการแบ่งปันประสบการณ์ และการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนมากกว่าที่จะมีผู้เชี่ยวชาญ หรืออาจารย์มาพูดให้ฟัง

2. การเข้าถึงและการมีส่วนร่วมของสาธารณชน

ประชาชนมีสิทธิตามระบอบประชาธิปไตยที่จะได้ทราบข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ และเท่าทันเหตุการณ์ ดังนั้น การกระจายเสียงเพื่อสาธารณประโยชน์ จึงต้องยึดหลักการ การเข้าถึงและการมีส่วนร่วม ดังนี้

2.1 วิทยุชุมชนเป็นการกระจายเสียงที่เข้าถึงสมาชิกทั้งหมดของชุมชน ที่เป็นเป้าหมายของการให้บริการ

2.2 ผู้ฟังสามารถติดต่อสื่อสาร หรือให้คำแนะนำแก่ผู้ผลิตรายการ และ คณะกรรมการบริหารของสถานีได้ตลอดเวลา

2.3 ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับเนื้อหา ความยาว และเวลาที่ ออกอากาศของรายการวิทยุที่ตนต้องการฟัง แทนที่จะปล่อยให้เป็นที่ของผู้ผลิตรายการเพียง ฝ่ายเดียว

2.4 ผู้ฟังสามารถแสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์ผ่านทางรายการวิทยุ ได้อย่างอิสระ

3. วิทยุชุมชนต้องถือว่าชนกลุ่มน้อยและชนชายขอบสำคัญมากเท่ากับกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชน รายการวิทยุต้องเปิดโอกาสให้ชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มได้แสดงทัศนะ และช่วยสนับสนุน รวมทั้งปกป้องผลประโยชน์ วัฒนธรรม และภาษาที่หลากหลายของชนกลุ่มน้อยในสังคม

จากความคิดของนักวิชาการและ องค์การยูเนสโก เกี่ยวกับลักษณะสำคัญของวิทยุ ชุมชน พอสรุปได้ว่าวิทยุชุมชนเป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่ม ในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีปากมีเสียงในพื้นที่สาธารณะของวิทยุ ได้ใช้สิทธิในการสื่อสารเป็น ทั้งผู้รับข่าวสารและผู้ส่งข่าวสารผ่านทางวิทยุชุมชน ตลอดทั้งเป็นผู้บริหารจัดการวิทยุชุมชนด้วย ตนเอง ซึ่งกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ ได้คำนึงถึงเรื่องดังต่อไปนี้

1. มุ่งตอบสนองความต้องการและประโยชน์ของชุมชนมากกว่าแสวงหากำไร ในทางธุรกิจ

2. ยอมรับและปกป้องความหลากหลายของวัฒนธรรม วิถีชีวิตในท้องถิ่น

3. ดำเนินการวิทยุชุมชนอย่างมีอิสระ เป็นระบบ สามารถตรวจสอบได้

4. เน้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมากกว่า ความเป็นมืออาชีพ

หน้าที่และประโยชน์ของวิทยุชุมชน

จากการศึกษาผู้มีวิทยุชุมชนขององค์การยูเนสโก (2544: 34 - 43) ซึ่งได้ทำการรวบรวมประสบการณ์วิทยุชุมชนในต่างประเทศ ได้กล่าวถึงหน้าที่ และประโยชน์ของวิทยุชุมชนไว้ดังนี้

1. สะท้อนและสนับสนุนเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมของท้องถิ่น รายการวิทยุชุมชนสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ และคุณลักษณะของชุมชน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ และวิทยุชุมชนได้เน้นวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยให้ศิลปินในท้องถิ่นได้แสดงออกอากาศโดยไม่คำนึงว่าจะได้มาตรฐานเป็นมืออาชีพอย่างไรในสื่อกระแสหลักหรือไม่ แต่ให้ความสำคัญที่คุณค่าของเนื้อหา และความเป็นท้องถิ่นมากกว่า

นอกจากนี้ วิทยุชุมชนยังช่วยผสมผสานความหลากหลายทางวัฒนธรรม และรักษาความหลากหลายของวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไปด้วย

2. ช่วยให้มีหลากหลายในความเป็นเจ้าของสื่อกระจายเสียง วิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางให้คนจากหลากหลายกลุ่มในชุมชนมาร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมคิดร่วมทำ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนทุกกลุ่มในชุมชน

3. สร้างรายการและเนื้อหาที่หลากหลาย รายการวิทยุชุมชนมีหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับว่าผู้ฟังชอบอะไร และรายการแบบใดจะเหมาะสมที่สุด เช่น สัมภาษณ์ได้ะกลมรายงาน สัมภาษณ์พูดคุย ให้ผู้ฟังโทรเข้ามาร่วมสนุก ถ่ายทอดสดการประชุมในชุมชน เป็นต้น

ส่วนเนื้อหาจะครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ มากมาย ตามความต้องการของผู้ฟัง ซึ่งเนื้อหาส่วนมากขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตและการดำรงชีพ รวมทั้งปัญหาของชุมชน

รายการข่าวได้เน้นเนื้อหาต่างๆที่เป็นเหตุการณ์ และประเด็นในท้องถิ่น หรืออาจรวมเรื่องระดับชาติเฉพาะที่มีความหมายต่อท้องถิ่นไว้ หรือชุมชนนั้นห่างไกลมาก และไม่มีสื่ออื่นใด วิทยุชุมชนก็จะเสนอข่าวอื่น ๆ ในประเทศและต่างประเทศด้วย

4. ให้คนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น วิทยุชุมชนให้โอกาสคนที่ไม่เคยได้แสดงความคิดเห็น หรือคนที่เคยได้รับฟังรายการวิทยุของรัฐ หรือวิทยุธุรกิจมานานนับหลายปีได้แสดงความคิดเห็นบ้าง

5. สนับสนุนการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนข่าวสารและนวัตกรรม วิทยุชุมชนสนับสนุนการมีส่วนร่วม โดยเปิดเวทีให้ผู้ฟังอภิปราย วิเคราะห์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และช่วยให้ประชาชนได้แบ่งปันข่าวสารข้อมูล และนวัตกรรม

6. ช่วยกระจายข้อมูลข่าวสารในชุมชน วิถีชุมชนสามารถกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังคนที่อยู่ห่างไกลออกไปในชุมชน หรือโทรศัพท์เข้าไปไม่ถึง ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นในชุมชน

7. สร้างความคิดเห็นที่หลากหลายทางวิถีชุมชน วิถีชุมชนเปิดให้ทุกคนในสังคมทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วม ทำให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลาย ดังนั้นวิถีชุมชนต้องเป็นกลาง นำเสนอมุมมองของทุกฝ่าย

8. สนับสนุนการเจรจาและกระบวนการทางประชาธิปไตย วิถีชุมชนทำให้ประชาชนได้รู้ ได้พูด ซึ่งเป็นหัวใจของกระบวนการประชาธิปไตย หรือทำหน้าที่เป็นเวทีอิสระ เพื่อให้ประชาชนผู้เกี่ยวข้องได้ร่วมอภิปรายหัวข้อหรือมติต่างๆ ที่สำคัญต่อชุมชน และได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการกระจายอำนาจของหลาย ๆ ประเทศ และถ้ากระบวนการทางประชาธิปไตยมีอยู่แค่ในระดับชุมชน ก็ย่อมไม่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น ผู้วางนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ด้วย

9. ส่งเสริมการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิถีชุมชนทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ร่วมกันว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป็นอย่างไร ได้วิเคราะห์ปัญหา ได้อภิปรายวิธีแก้ไขปัญหาร่วมกัน และสามารถระดมกำลังคนที่ได้รับผลกระทบ และคนอื่น ๆ ในชุมชนมาช่วยกันแก้ไขปัญหาได้

10. ส่งเสริมประชาสังคม วิถีชุมชนทำให้เกิดความตื่นตัวในเรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง และพยายามอธิบายว่าประชาชนต้องมีสำนึกในหน้าที่ของพลเมือง ซึ่งจะนำมาซึ่งความสามัคคี และความก้าวหน้าในสังคม

11. ส่งเสริมธรรมาภิบาล วิถีชุมชนเป็นเวทีให้คนในชุมชนได้มีสิทธิมีเสียง ได้พูด หรือนำเสนอประเด็นปัญหาจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกกดขี่จากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและนักการเมืองในชุมชน ทำให้เกิดการตรวจสอบ และเฝ้าระวัง รวมทั้งสร้างสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้แก่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และนักการเมืองในชุมชนด้วย

12. ช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการกระจายเสียง วิถีชุมชนให้สมาชิกในชุมชนได้ผลิตรายการ ทำให้อาชีพการกระจายเสียงไม่ใช่เรื่องลึกลับ และยังเป็นเสมือนโรงเรียนให้นักจัดรายการมือใหม่ได้ฝึกฝนกัน นอกจากนี้ ผู้ฟังและนักจัดรายการอยู่ในชุมชนเดียวกัน มักจะได้รับคำติชมเกี่ยวกับรายการและประโยชน์ของรายการอยู่เสมอ ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการผลิตรายการ

การฝึกอบรมวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2546: 45 - 65) ได้กล่าวถึงการฝึกอบรมวิทยุชุมชนให้แก่ภาคประชาชน พอสรุปความสำคัญได้ดังนี้

ทำไมต้องมีการฝึกอบรมวิทยุชุมชนให้แก่ประชาชน

1. เนื่องจากสิทธิในการสื่อสารของประชาชนโดยเฉพาะในฐานะผู้ส่งสาร เป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทย การฝึกอบรมจะช่วยให้ประชาชนได้รู้และเข้าใจที่มาของสิทธิในการสื่อสาร ก่อให้เกิดความตระหนักในสิทธิของประชาชน
2. การฝึกอบรมจะช่วยให้คณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ ในวิทยุชุมชนเกิดความเข้าใจในเรื่องแนวคิด อุดมการณ์ของการทำวิทยุชุมชนที่ตรงกัน
3. การพูดผ่านทางวิทยุชุมชนเป็นการพูดให้คนหมั่นฟังและมีผลกระทบสูงกว่าการพูดแบบธรรมดาท่ามกลางหมู่ญาติมิตร จึงต้องมีความระมัดระวัง มีการตรวจสอบข้อมูล ดังนั้นการฝึกอบรมจะทำให้ชาวบ้านรู้จักกฎเกณฑ์ และขอบเขตของการพูดในพื้นที่สาธารณะ
4. งานวิทยุชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องทุกวันอย่างสม่ำเสมอ จึงต้องการอาสาสมัครจำนวนมากเข้ามาร่วมด้วยช่วยกัน การฝึกอบรมจะเป็นกลไกหนึ่งในการสร้าง และขยายจำนวนอาสาสมัครให้แก่วิทยุชุมชน
5. การฝึกอบรมจะเป็นเวทีให้ชาวบ้านได้ทำความรู้จัก กันเคยกับวิทยุชุมชน และสร้างความมั่นใจในการใช้สื่อวิทยุชุมชนมากขึ้นด้วย

การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้ารับการอบรมวิทยุชุมชน

การเลือกบุคคลมารับการฝึกอบรมนั้น ควรให้ครอบคลุมคนหลายวัย หลายเพศ หลายอาชีพ ทั้งกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มช่างตัดผม ฯลฯ และนอกจากนี้ ผู้เข้ารับการอบรมควรมีคุณสมบัติพื้นฐานบางอย่างร่วมกันด้วย เช่น การเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะ ชอบทำกิจกรรมเพื่อส่วนร่วม มีจิตใจรักและสนใจในงานวิทยุ เป็นต้น

เนื้อหาที่ใช้ฝึกอบรม

หมวดหมู่ของเนื้อหาที่จะใช้ในการอบรมวิทยุชุมชน สามารถแบ่งได้เป็น 3 หมวดใหญ่ ๆ คือ

1. หมวดที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจทั่วไป ตัวอย่างเนื้อหาในหมวดนี้ เช่น
 - 3.1 แนวคิด ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุชุมชน ผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนทุกคนควรจะผ่านการอบรมในหัวข้อนี้
 - 3.2 พัฒนาการของวิทยุชุมชนในประเทศไทยและในต่างประเทศ
 - 3.3 สถานการณ์การปฏิรูปสื่อในสังคมไทย

- 3.4 บทบาทหน้าที่และประโยชน์ของวิद्यุชุมชนต่อสังคมไทย
- 3.5 การเตรียมประชาชนเพื่อการปฏิรูปสื่อและวิद्यุชุมชน
2. หมวดที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการวิद्यุชุมชน ได้แก่
 - 2.1 ภาวะการณ์เป็นผู้นำ
 - 2.2 โครงสร้างการบริหารจัดการวิद्यุชุมชน
 - 2.3 การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.4 การบริหารจัดการงบประมาณ
 - 2.5 หลักการวางเป้าหมาย นโยบาย และแผนงาน
3. หมวดที่เกี่ยวกับความรู้เชิงเทคนิคระดับการผลิตรายการ ได้แก่
 - 3.1 หลักการผลิต พัฒนา และวิจัยรายการ
 - 3.2 การเป็นผู้ผลิตรายการ
 - 3.3 การเป็นผู้จัดรายการ เช่น หลักการพูดในที่สาธารณะ เป็นต้น
 - 3.4 การเป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น เช่น เทคนิคการหาข่าว การสัมภาษณ์ เป็นต้น

รูปแบบการฝึกอบรม

สามารถทำได้หลากหลาย และยังสามารถคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายและกลุ่มเป้าหมายได้ด้วย ได้แก่

1. การฝึกอบรมแบบทั่วไป ที่ผู้จัดมีการเตรียมสถานที่ฝึกอบรม เนื้อหา วิธีการ กระบวนการ อุปกรณ์ เอาไว้ให้เสร็จเรียบร้อย แล้วคัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมมาเรียนรู้ตามหลักสูตรที่เตรียมเอาไว้
2. การจัดเวทีสัญจร เป็นวิธีการจัดอบรมที่ทีมผู้จัดจะสัญจรไปใช้สถานที่จัดอบรมในชุมชน เพื่อให้แกนนำชุมชนหรือคนในชุมชนมีโอกาสดำเนินการได้เข้ามามีส่วนร่วมได้มากที่สุด
3. การจัดเวทีเสวนา มีเป้าหมายคล้ายการจัดเวทีสัญจร แต่ทว่าเน้นกิจกรรมที่ให้สมาชิกได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และร่วมมือกันอย่างจริงจัง
4. การเรียนรู้ระหว่างลงมือทำจริง (on-the-job training) เป็นรูปแบบการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพมากอีกรูปแบบหนึ่ง คือการเรียนรู้ระหว่างลงมือปฏิบัติจริง

ระดับของการเป็นวิद्यุชุมชน

ความหมาย ปรัชญา และลักษณะของวิद्यุชุมชนที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นลักษณะของวิद्यุชุมชนระดับสูงสุด ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการโดยชุมชน และเพื่อประโยชน์ของชุมชน แต่ในความเป็นจริงนั้น วิद्यุชุมชนที่ดำเนินการอยู่ หรือเรียกตนเองว่าวิद्यุชุมชน ยังมี

การจัดการที่หลากหลาย ซึ่ง จูมพล รอดคำดี (2542: 39 - 50) ได้แบ่งระดับการเป็นวิทยุชุมชนไว้ 6 ระดับสรุปได้ดังนี้

1. ระดับรายการ เพื่อชุมชน ที่มีผู้จัด เจ้าของรายการ เจ้าของสถานีเป็นผู้อื่น แต่จัดรายการเพื่อบริการชุมชน เช่น ประกาศของหาย ประชาสัมพันธ์งานของชุมชน ฯลฯ โดยประชาชนหรือผู้ฟังอาจจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอก แต่ผู้จัดรายการจะเป็นผู้เลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง
2. ระดับที่มีประชาชนเข้ามาเป็นผู้ร่วมรายการ ทางสถานีจะเป็นผู้กำหนดกรอบให้ แล้วให้ประชาชนเป็นผู้นำเสนอเนื้อหาและพูดนำเสนอในรายการ เช่น สภาพการจราจร แจ้งของหาย เหตุร้าย เป็นต้น แต่สถานี ผู้จัดรายการยังเป็นผู้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของรายการอยู่
3. ระดับรายการโดยชุมชน ได้แก่รูปแบบที่เจ้าของสถานีแบ่งช่วงเวลาให้ตัวแทนของประชาชนที่รวมตัวกันในรูปของ คณะกรรมการวิทยุชุมชน จัดรายการโดยกำหนดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอด้วยตนเอง โดยทางสถานีจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา
4. ระดับสถานี ในระดับนี้จะให้ตัวแทนของประชาชน อาสาสมัครเข้ามาปฏิบัติงานในหน้าที่ต่างๆ ของสถานี และบริหารรายการทั้งหมด แต่สถานียังคงเป็นของรัฐ
5. ระดับชุมชนเป็นเจ้าของสถานี ในระดับนี้ประชาชนในชุมชนจะรวมตัวกันเพื่อขอลดหนี้ความถี่จากรัฐ และลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุเป็นของชุมชน แต่ทว่าชุมชนอาจจะแต่งตั้งคณะกรรมการวิทยุชุมชนที่อาจจะจัดจ้างพนักงาน ผู้จัดรายการมืออาชีพ อาสาสมัคร ให้เข้ามาดำเนินงานตามแผนนโยบายของคณะกรรมการก็ได้
6. ระดับชุมชนเป็นเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่น ในระดับนี้ก็เหมือนกับระดับที่ 5 เพียงแต่การดำเนินงานของสถานีในทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครจากชุมชนที่ได้รับการฝึกอบรมในด้านต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิทยุมากกว่าเพียงแค่ระดับเป็นเจ้าของ (ownership) หากแต่เป็นระดับปฏิบัติการ (operation) ด้วย

การแบ่งระดับของการเป็นวิทยุชุมชนดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าระดับของการเป็นวิทยุชุมชนจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับระดับการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของวิทยุชุมชนโดยชุมชน หากชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดรายการ การกำหนดเนื้อหา และการบริหารจัดการสถานีมาก ตลอดจนเป็นเจ้าของสถานีด้วย ก็ยังเป็นวิทยุชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของวิทยุชุมชนที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า วิทยุชุมชนคือ ชุมชนเป็นเจ้าของ ชุมชนร่วมคิดร่วมทำ และเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน

หลักการดำเนินงานที่ดีของวิद्यุชุมชนระดับรายการ

กาญจนา แก้วเทพ (2546: 20 - 45) ได้กล่าวถึงหลักการดำเนินงานที่ดีของวิद्यุชุมชนระดับรายการ ไว้ดังนี้

คณะกรรมการ

การดำเนินงานวิद्यุชุมชนที่ดีจำเป็นต้องทำในรูปของคณะกรรมการ ทั้งนี้จำนวนและขนาดของคณะกรรมการอาจแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม เช่นในช่วงแรกของการก่อตั้งองค์กรอาจมีคณะกรรมการ 3 ชุด ได้แก่

1. คณะกรรมการบริหาร ควรมีจำนวนไม่เกิน 15 คน ทำหน้าที่กำหนดนโยบายของรายการ

2. คณะกรรมการ หรืออนุกรรมการผลิตรายการ ควรมีจำนวนไม่มากเช่นกัน และควรเป็นบุคคลที่มีเวลาทุ่มเทให้กับการทำงานได้อย่างแท้จริง เนื่องจากต้องปฏิบัติงานตามนโยบายของคณะกรรมการ

3. อาสาสมัคร สามารถมีจำนวนเท่าใดก็ได้

ทั้งนี้ คณะกรรมการบริหาร และอนุกรรมการผลิตรายการควรมาจากการเลือกตั้งตัวแทนของกลุ่มต่างๆที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอายุ อาชีพ และกลุ่มคนที่คอยโอกาสด้านการสื่อสาร คือกลุ่มที่ไม่ค่อยมีสิทธิมีเสียงในเวทีสาธารณะ โดยคณะกรรมการทั้ง 2 ชุด ควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ที่รักและพร้อมที่จะอุทิศตนเองเพื่อชุมชน เพราะงานวิद्यุชุมชนเป็นงานเพื่อส่วนรวมมิใช่ธุรกิจ ควรเป็นผู้ที่มีเวลาว่างพอที่จะทำงานให้ส่วนรวมภายในช่วงเวลาที่ดำรงตำแหน่ง

2. ควรเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้น เพราะงานวิद्यุต้องการความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา

3. มีความบริสุทธิ์ใจในการเข้ามาทำงาน ไม่มีเป้าหมายเพื่อหวังผลประโยชน์แอบแฝงอยู่เบื้องหลัง

4. ไม่เป็นฐานเสียงของพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการที่วิद्यุชุมชนจะถูกครอบงำจากการเมืองท้องถิ่น

5. คณะกรรมการไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำของชุมชนก็ได้ ขอให้เป็นผู้ที่รักและสนใจในงานวิद्यุ

6. คณะกรรมการไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่โดดเด่น หรือมีอิทธิพลในชุมชน แต่ควรเป็นบุคคลที่มีลักษณะเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ได้

การบริหารจัดการ

1. ควรมีความเป็นอิสระ ปราศจากการครอบงำกันเองภายในกลุ่มคณะกรรมการ และเป็นอิสระจากอิทธิพลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลของการเมืองท้องถิ่น ธุรกิจ โฆษณา และอื่น ๆ

2. ควรมีการบริหารจัดการในรูปของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีลักษณะดังนี้

2.1 ที่มาของคณะกรรมการควรมาจากการเลือกตั้ง มากกว่ามาจากการแต่งตั้ง

2.2 คณะกรรมการต่าง ๆ ควรใช้วิธีการประชุม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสรุปข้อตกลงร่วมกัน ในการกำหนดนโยบาย หรือดำเนินงาน แทนการสั่งการ

2.3 มีการจัดระบบแบ่งงานกันทำที่ชัดเจน เพื่อให้รู้ว่าใครต้องทำอะไรบ้าง เป็นการกระจายความรับผิดชอบ และภาระงานออกไป รวมทั้งมองเห็นปริมาณงานที่แต่ละตำแหน่งต้องรับผิดชอบด้วย

2.4 ต้องมีกลไกในการควบคุมการทำงานอย่างหลากหลาย และใช้เพื่อสร้างความสมดุลระหว่าง การบรรลุเป้าหมาย กับการมีส่วนร่วมของคนทำงาน ตัวอย่างกลไกการควบคุมที่หลากหลาย มีดังนี้

2.4.1 กฎระเบียบ เนื่องจากการทำงานกับคนหมู่มาก จำเป็นต้องมีข้อตกลงร่วมกันในรูปของกฎระเบียบ เพื่อเป็นหลักประกันว่าวิทยุชุมชนจะทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง และเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ที่มาของกฎระเบียบนี้ ควรมาจากการตกลงร่วมกันของกลุ่มผู้ทำงาน มิใช่ถูกกำหนดมาจากภายนอก และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพความเป็นจริง

2.4.2 การประชุม เป็นวิธีการสำคัญในการดำเนินงานแบบประชาธิปไตย และยังสามารถเป็นกลไกในการควบคุมความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานได้อีกด้วย

2.4.3 การประเมินผล การประเมินผลในงานวิทยุชุมชนไม่ควรเน้นที่จะวัดแค่ ความสำเร็จและความล้มเหลวมากเกินไป ควรจะมุ่งที่ การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อมิให้ทำลายขวัญ และกำลังใจของคนทำงาน

กระบวนการจัดตั้งและดำเนินงานวิทยุชุมชนคลื่นกำลังส่งต่ำในชุมชน

จากการศึกษาคู่มือวิทยุชุมชนขององค์การยูเนสโก (กยลีน เฟรเซอร์ และโซเนีย เรสเตรโโพเสตราตา, 2544: 78 - 97) ซึ่งได้รวบรวมประสบการณ์วิทยุชุมชนในต่างประเทศเกี่ยวกับขั้นตอน และกระบวนการในการจัดตั้งวิทยุชุมชน พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

การเตรียมชุมชน

ก่อนก่อตั้งวิทยุชุมชนต้องหารือกับชุมชนก่อน โดยเฉพาะกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนเช่น ชาวนา ชาวประมง เจ้าของร้านค้า ครู กลุ่มผู้หญิง และเยาวชน เป็นต้น และไม่ควรเว้นแม้กระทั่งชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มที่มีวัฒนธรรมและภาษาแตกต่างกัน เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ว่า ในชุมชนมีสื่ออะไรบ้าง สมาชิกชุมชนเข้าถึงสื่อพวกนี้ได้มากน้อยเพียงใด วิทยุชุมชนมีประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่นอย่างไร และวิทยุชุมชนของชุมชนนี้น่าจะเป็นอย่างไร ถ้าชุมชนมีความเห็นในประเด็นเหล่านี้ไม่ตรงกัน แนวคิดเรื่องวิทยุชุมชนก็อาจเปลี่ยนแปลงไป หรือก็ต้องปรึกษาหารือกันอีกครั้งให้ชัดเจน ทั้งนี้ผู้นำชุมชนที่ได้รับการเลือกตั้ง และผู้นำทางศาสนา ตลอดจนผู้นำทางความคิดต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ด้วย

นอกจากนี้ คณะผู้ก่อตั้งวิทยุชุมชนควรติดต่อบุคคลหรือ องค์กรนอกชุมชนมาช่วยหรือเป็นที่ปรึกษาในการจัดตั้งวิทยุชุมชน ซึ่งได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงของรัฐ วิทยุธุรกิจที่มีรัฐมีการออกอากาศครอบคลุมชุมชน องค์กรพัฒนาต่างๆที่ดำเนินงานพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐในชุมชน เป็นต้น

การเลือกทำเลที่ตั้งวิทยุชุมชน

การเลือกทำเลที่ตั้งวิทยุชุมชนโดยส่วนใหญ่จะใช้เกณฑ์ทางด้านเทคนิค และเกณฑ์ทางด้านสังคมเป็นตัวตัดสินว่าที่ใดเหมาะสมจะตั้งสถานีวิทยุชุมชน

เกณฑ์ทางด้านเทคนิค ได้แก่

1. เสาอากาศไม่ควรต่ำกว่า 30 เมตร และ ไม่มีตึกใหญ่บัง
2. เครื่องส่งและสายอากาศ ไม่ควรอยู่ใกล้สายไฟฟ้าแรงสูง
3. ควรมีแหล่งพลังงานไฟฟ้า
4. เครื่องส่งและสายอากาศควรอยู่ใกล้กันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และไม่ควรห่างกัน 30 เมตร

5. ห้องส่งอาจอยู่ห่างจากสายอากาศ และเครื่องส่งได้ถึง 1 กิโลเมตร แต่เชื่อมถึงกันด้วยสายเคเบิล ซึ่งเป็นสายส่งสัญญาณในการออกอากาศ หรือไม่มีก็ส่งรายการออกจากรoomส่งไปยังเครื่องส่งด้วยตัวเชื่อมต่อสัญญาณความถี่สูงขนาดเล็ก

6. ห้องส่งควรอยู่ห่างจากเสียงรบกวนต่างๆที่ควบคุมไม่ได้

เกณฑ์ทางด้านสังคม ได้แก่

1. ห้องส่งควรอยู่ใกล้ศูนย์กลางชุมชนให้มากที่สุด
2. ห้องส่งควรอยู่ตรงที่สมาชิกชุมชนไปมาได้ง่าย

3. ไม่ควรต้องเสียค่าเช่าสถานี หรือไม่ค่าเช่าก็ต้องถูก
4. ควรอยู่ในที่ไม่มีผลประโยชน์ใด ๆ
5. ควรอยู่ในที่ปลอดภัย ไม่มีการลักเล็กขโมยน้อย

กำลังเครื่องส่ง

การใช้เครื่องส่งขนาดเล็ก มีรัศมีการส่งพอเหมาะกับขนาดของชุมชนเป้าหมาย มากกว่าที่จะใช้เครื่องส่งกำลังแรงที่กระจายสัญญาณไปได้ไกล

ความเป็นเจ้าของและการจัดการ

ตามหลักการแล้วชุมชนเป็นเจ้าของวิทยุชุมชน โดยมีองค์กร มูลนิธิ หรือสมาคมที่ถูกต้องตามกฎหมายยื่นขอใบอนุญาตการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงในนามของชุมชน หรือชุมชนอาจก่อตั้งสหกรณ์สื่อชุมชนขึ้นมาเอง เพื่อขอใบอนุญาตประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง ซึ่งสหกรณ์สื่อชุมชนนี้อาจขายหุ้นให้ทุกคนในชุมชนได้เข้ามาเป็นเจ้าของวิทยุ

ส่วนการจัดการวิทยุชุมชน กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนต้องส่งตัวแทนเข้ามาเป็นกรรมการสื่อชุมชน และทำหน้าที่บริหารวิทยุชุมชน กรรมการทุกคนต้องตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบของตน และต้องรายงานให้กลุ่มของตนทราบความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ การตัดสินใจดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวกับสถานีต้องโปร่งใส และเป็นประชาธิปไตย

การวางแผนรายการ และการออกอากาศในระยะแรก

การวางแผนรายการวิทยุชุมชนควรคำนึงถึงความต้องการของชุมชนเป็นหลัก และการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้วยการสอบถามหรือสำรวจความต้องการของผู้ฟังว่าชอบฟังเรื่องอะไร ทำไม และสะดวกฟังเวลาไหน และเนื่องจากวิทยุชุมชนมีบุคลากร และทรัพยากร ไม่เพียงพอที่จะออกอากาศได้ทุกวัน จึงควรเริ่มออกอากาศสัปดาห์ละไม่กี่ชั่วโมงก่อน แล้วค่อยเพิ่มทีละเล็กละน้อย เพื่อจะได้มีเวลาวางแผน และเตรียมตัวออกอากาศ เมื่อมีประสบการณ์เพิ่มขึ้นทั้งผู้จัดรายการ และเจ้าหน้าที่ จึงจะเพิ่มเวลาในการออกอากาศ และทางสถานีควรแจ้งให้ผู้ฟังทราบด้วยว่าจะออกอากาศเป็นประจำวันในช่วงไหน การแจ้งวันเวลาในการออกอากาศนี้ อาจจะอาศัยลำโพงเคลื่อนที่ ประกาศตามสถานที่ทางศาสนา หรือติดโปสเตอร์ก็ได้

ความยั่งยืนของสถานีวิทยุชุมชน

1. การสร้างรายได้ของวิทยุชุมชน มีดังนี้

1.1 โฆษณาทางธุรกิจ ถ้ากฎหมายอนุญาต ถึงแม้ว่าวิทยุชุมชนสามารถโฆษณาได้ ก็ควรทำให้สอดคล้องกับความเป็นวิทยุชุมชน คือ ควรโฆษณาธุรกิจ และบริการของท้องถิ่นเท่านั้น ควรจะหลีกเลี่ยงธุรกิจข้ามชาติ และสินค้าที่ทำลายสุขภาพ เช่น บุหรี่ เหล้า เป็นต้น

1.2 หาผู้อุปถัมภ์รายการที่เป็นสมาคมในชุมชน เช่น สมาคมสตรี สมาคมเกษตรกร สมาคมชาวประมง รวมทั้งองค์กรพัฒนาต่างๆ เป็นผู้อุปถัมภ์รายการ ถ้าไม่ขัดกับกฎระเบียบของรัฐ

แต่ถ้าวิทยุชุมชนต้องอาศัยความสนับสนุนจากภายนอกมากเกินไป วิทยุชุมชนก็จะไม่ยั่งยืน ดังนั้นชุมชนต้องรับผิดชอบสร้างความยั่งยืนให้แก่วิทยุชุมชน ผู้จัดการสถานี รวมทั้งผู้ผลิตรายการ นักข่าว และช่างเทคนิคต้องจัดรายการให้สนุกสนาน มีประโยชน์ และมีคุณค่ามากพอที่ผู้ฟังจะเต็มใจบริจาคเงิน หรือสิ่งของ และให้ความช่วยเหลืออื่นๆ แก่สถานี หรือจ่ายค่าสมาชิกเพื่อที่จะได้ฟังรายการวิทยุชุมชน

1.3 การขอเงินบริจาคจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

1.4 เก็บเงินค่าธรรมเนียมสำหรับการให้บริการ เช่น ประกาศเรื่องส่วนตัวผ่านทางรายการวิทยุ

1.5 เก็บค่าสมาชิกจากผู้ฟัง

2. ความยั่งยืนของสถานีไม่เกี่ยวกับเรื่องเงินเพียงอย่างเดียว เป็นเรื่องของบุคคลด้วย พนักงานส่วนใหญ่ของสถานีเป็นอาสาสมัครที่เปลี่ยนหน้ากันบ่อยมาก และวิทยุชุมชนโดยส่วนใหญ่ ก็ต้องอาศัยอาสาสมัครมาเป็นผู้ผลิตรายการ นักข่าว และช่างเทคนิคประจำห้องส่ง ดังนั้นการฝึกอบรมเป็นประจำจะเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยสร้างความกระตือรือร้น และความสุขในการทำงานวิทยุได้

แหล่งเงินทุน

วิทยุชุมชนมักได้รับเงินทุนจากแหล่งนอกชุมชนมาซื้ออุปกรณ์ และฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เมื่อเริ่มก่อตั้งสถานี แหล่งทุนพวกนี้คือ องค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและนอกประเทศ เวลาเสนอโครงการขอความช่วยเหลือ เพื่อลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนนั้น ต้องกำหนดภารกิจของสถานี และชี้แจงประเด็นสำคัญต่าง ๆ ให้ละเอียด เพื่อกระตุ้นให้องค์กรต่าง ๆ อนุมัติเงินสนับสนุน แต่ต้องระวังไม่นำเสนอเกินความเป็นจริงจนเกิดความเข้าใจผิดได้

ประวัติความเป็นมาของวิทยุชุมชนในต่างประเทศ

วิทยุชุมชนในต่างประเทศมีพัฒนาการที่ยาวนาน และก้าวไกลไปมาก ซึ่งประสบการณ์ บทเรียน และแนวคิดวิทยุชุมชนในหลายๆประเทศมีความน่าสนใจและ สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดตั้งวิทยุชุมชนของประเทศไทยได้

วิทยุชุมชน หรือบางแห่งอาจมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วิทยุท้องถิ่น ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA ในเมืองเบิร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. 2491 โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและรักอิสระ ลักษณะสำคัญของวิทยุท้องถิ่นนี้ แตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่เดิม คือ วิทยุสาธารณะ (public radio) และวิทยุธุรกิจ (commercial radio) ในหลายลักษณะ เช่น ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6-10 กิโลเมตร ซึ่งทำให้แตกต่างจากวิทยุสาธารณะระดับชาติ และดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (non-commercial) ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากวิทยุธุรกิจ สำหรับเงินที่ใช้ดำเนินการวิทยุชุมชนส่วนใหญ่มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน

นอกเหนือจากเรื่องกำลังส่ง พื้นที่ครอบคลุม และการไม่แสวงหากำไรแล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถานีวิทยุท้องถิ่น KPFA ก็คือการยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ และดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค (กาญจนา แก้วเทพ, 2546: 3)

นักต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสื่อของคนท้องถิ่นในอเมริกาได้ให้เหตุผลสำหรับการเคลื่อนไหวของพวกเขาว่า (วิภา อุดมพันธ์, 2544: 271 - 279) วิทยุที่พวกเขาต้องการนั้น คือสถานีท้องถิ่นขนาดเล็ก ทำงานอย่างเป็นอิสระ ผู้ทำงานประจำคือสมาชิกในชุมชน บริหารจัดการกันเองอย่างง่ายๆ บางแห่งอาจมีผู้บริหารคนเดียว ผลิตรายการโดยอาศัยความร่วมมือจากคนในท้องถิ่น มีเนื้อหาสาระที่ผูกพันใกล้ชิดกับคนท้องถิ่น ใช้เครื่องส่งกำลังต่ำผลิตรายการเพื่อออกอากาศสำหรับสมาชิกในชุมชนเป็นหลัก โดยเปิดให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมและมีปฏิริยาตอบโต้กันได้ ไม่ใช่การสื่อสารแบบทางเดียวจากบนลงล่าง แต่เป็นสื่อที่มีความเป็นประชาธิปไตย เปิดพื้นที่สาธารณะให้กับชุมชนอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่หาไม่ได้จากสื่อมวลชนกระแสหลัก

ความตื่นตัวในการเรียกร้องคลื่นเพื่อจัดตั้งสถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์สำหรับชุมชน ผลิตรายการโดยสาธารณชนมีส่วนร่วม เป็นปฏิกิริยาตอบโต้การแปรรูปสื่อให้เป็นการค้าผูกขาด ซึ่งเป็นพลังที่คึกคักมีชีวิตชีวา

จากจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ เพียง 1 สถานีเมื่อ 50 กว่าปีก่อน ปัจจุบันนี้วิทยุชุมชนในอเมริกามีถึง 2,000 สถานี ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษของโครงสร้างสื่อกระจายเสียงในอเมริกา และจากสถานีวิทยุชุมชนแห่งแรกในอเมริกา ปัจจุบันนี้ แนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนได้แผ่ขยายออกไปทั่วโลก ทั้งในทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมัน สวีเดน ฝรั่งเศส ในทวีปลาตินอเมริกา แอฟริกา รวมทั้งทวีปเอเชีย

วิภา อุดมฉันท (2544: 271 - 279) ได้กล่าวถึงแนวคิดและความเคลื่อนไหวของวิทยุชุมชนในประเทศตะวันตกว่า

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2503-2513 ในระดับมวลชนของประเทศต่างๆ ได้มีการเคลื่อนไหวช่วงชิงสิทธิในการเข้าถึงสื่อ ต่อต้านโครงสร้างสื่อที่คลื่นวิทยุถูกผูกขาดโดยผู้มีอำนาจทางการเมืองฝ่ายเดียว เป็นกระแสคลื่นที่ลูกกลมไปทั่วยุโรป

สิทธิเข้าถึงคลื่นวิทยุ และสาเหตุของการผูกขาดโดยคนกลุ่มเล็ก ๆ ได้แก่ นักการเมือง และผู้ประกอบการกระจายเสียงที่เป็นมีอาซิฟนั้นเป็นปัญหาทางการเมืองที่สำคัญของการกระจายเสียงตลอดมา อย่างไรก็ตาม หลังจากวิทยุชุมชนถือกำเนิดได้ไม่นาน คนที่ต้องการเข้าถึงคลื่น คือคนจากทุกภาคส่วนของสังคม ได้แก่ พรรคการเมืองที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจ ลัทธิศาสนา ศิลปิน ชนกลุ่มน้อย วัยรุ่น นักการศึกษา สหภาพแรงงาน นักปฏิรูปสังคม ฯลฯ ต่างก็อ้างประกาศแห่งสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติมาต่อสู้เรียกร้องว่า คลื่นต้องเปิดกว้างให้กับประชาชน ไม่ควรทำให้การกระจายเสียงเป็นเรื่องของมีอาซิฟจนเกินไป และมองไม่เห็นความจำเป็นว่ารายการที่ผลิตขึ้นจะมีประโยชน์แก่ผู้รับสารหรือไม่

แต่สิ่งที่นักเคลื่อนไหวต้องการเป็นสิ่งที่ผู้มีอำนาจจัดสรรคลื่นในขณะนั้นยอมรับไม่ได้ ดังนั้นเมื่อไม่สามารถได้คลื่นมาด้วยวิธีทางตามกฎหมาย นักแสวงหาที่ไม่ยอมพ่ายแพ้จึงหาทางออกด้วยวิธีการที่ผิดกฎหมาย มีการลักลอบออกอากาศจากเรือหรือเกาะกลางทะเลที่เรียกว่า “วิทยุโจรสลัด” พบมากในแถบทะเลเหนือ นอกฝั่งประเทศอังกฤษ เบลเยี่ยม เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เยอรมัน และกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย วิทยุโจรสลัดใช้นำน่านาชาติดีกกฎหมายของประเทศเอื้อมือไปไม่ถึงเป็นฐานปฏิบัติการ แต่ก็มักไม่ค่อยรอดจากการกวาดล้างไล่ล่าของทางการอยู่เสมอ

นอกจากวิทยุโจรสลัดที่ปฏิบัติการในทะเลรอบคลุมพื้นที่น่านาชาติแล้ว กลุ่มพลังต่างๆยังมีการเคลื่อนไหวจัดทำวิทยุผิดกฎหมายภายในประเทศ ส่วนใหญ่อยู่ตามแนวชายแดนที่อยู่ห่างไกลอำนาจรัฐ แม้ว่าจุดมุ่งหมายส่วนหนึ่งเป็นการค้าเพื่อหาการโฆษณา แต่ก็ยังคงมี

อุดมการณ์ที่ต้องการเห็นการสื่อสารแบบประชาธิปไตย ต้องการท้าทายกฎหมายของรัฐที่ผูกขาดช่วงชิงสิทธิในการเข้าถึงสื่อของประชาชน สิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นในการรวมพลังกลุ่มต่างๆที่จะช่วยกันสานต่อรับช่วงจนกลายเป็นกระแสที่เรียกว่า การเคลื่อนไหวเพื่อการกระจายเสียงที่เสรี แต่ละกลุ่มมีการช่วยเหลือกันทางเทคนิค แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เป็นต้น การเคลื่อนไหวดำเนินไปอย่างคึกคักทั่วทั้งยุโรปในระหว่างปลายปี พ.ศ. 2503 และ ปี พ.ศ. 2513

วิทยุผิดกฎหมายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้าน จึงเป็นตัวเร่งให้สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งชาติต้องลงมือปรับปรุงโครงสร้างใหม่ รัฐบาลเกือบทุกประเทศในยุโรปเริ่มยอมรับกระแสเรียกร้องของปวงชน และอนุญาตให้จัดตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นหรือสถานีวิทยุชุมชนที่ถูกกฎหมายขึ้น เพื่อให้เป็นทางออกและเป็นช่องทางเข้าถึงคลื่น รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องส่งในฐานะผู้ผลิตสารตามที่ประชาชนต้องการ

ในประเทศฝรั่งเศส (วิกา อุดมฉันท, 2544: 278) สถานีวิทยุชุมชนที่เป็นแบบอย่างสร้างสรรค์ ได้แก่ Radio Zinzine อยู่ในเมืองเล็ก ๆ แห่งหนึ่งชื่อฟอร์กัลกีเยร์ทางภาคเหนือของฝรั่งเศส Radio Zinzine ก่อตั้งและดำเนินงานโดยสมาชิกของสหกรณ์ค้าหน้าลองโกโม ออกอากาศอย่างเข้มข้นตลอด 24 ชั่วโมง นำเสนอข่าวท้องถิ่นที่มีความเข้มข้นและครอบคลุมเนื้อหาอย่างกว้างขวาง รวมทั้งรายการบันเทิงต่าง ๆ ด้วย ฟอร์กัลกีเยร์เคยเป็นชุมชนที่โดดเดี่ยว ชาวเมืองค่อนข้างเย็นชาเฉยเมยต่อกัน Radio Zinzine สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมประสานชุมชน ฟอร์กัลกีเยร์เข้ากับสังคมภายนอก เพิ่มเติมพลังวังชาให้กับสมาชิกของชุมชน ส่งเสริมให้พวกเขาเข้าร่วมกิจการของสถานีและมีส่วนร่วมในการจัดกิจการทางการเมืองด้วย ดังนั้น Radio Zinzine จึงเป็นแบบอย่างของวิทยุที่สร้างพลังความเข้มแข็งให้กับชุมชน

นาฏยา ตนานนท์ (2543: 5) ได้กล่าวถึง วิทยุชุมชนในประเทศญี่ปุ่น ว่า วิทยุชุมชนเกิดขึ้นโดยความคิดริเริ่มของประชาชนที่ต้องการมีสื่อท้องถิ่น ที่ทำโดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นจำนวนมากมากระหว่าง ปี พ.ศ. 2513 - 2534 มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และล้มเหลว จนปีพ.ศ. 2534 กระทรวงไปรษณีย์และโทรคมนาคมเห็นความสำคัญที่ท้องถิ่นจำเป็นต้องมีสื่อของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จึงออกกฎหมายอนุญาตให้ตั้งสถานีวิทยุเอฟเอ็มขนาด 1 วัตต์ ระดับจังหวัดได้ ปัจจุบันญี่ปุ่นมีสถานีวิทยุชุมชนถึง 111 สถานีทั่วประเทศ

สถานีวิทยุชุมชนของญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากความร่วมมือของหลายฝ่ายในท้องถิ่น ทั้งเทศบาล บริษัท ร้านค้า และองค์กรต่าง ๆ โดยชุมชนมีส่วนร่วมวางแผนและผลิตรายการ มีการออกอากาศวันละสามชั่วโมงสามสิบนาที ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ เนื้อหาของรายการจะเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน รวมทั้งการให้ความรู้และข้อเสนอแนะที่ช่วยให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นแก่คนท้องถิ่น ผลที่เกิดขึ้นก็คือ คนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถรักษาวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามไว้ได้

จิรพร วิทยศักดิ์พันธุ์ (2543: 5) ได้กล่าวถึง วิทยุชุมชนประเทศเนปาลว่า เกิดขึ้นจากประชาชน ได้รวมตัวกันเองจัดทำวิทยุชุมชน โดยได้รับทุนมาจากองค์การสหประชาชาติ สิ่งที่น่าเป็นแบบอย่างคือ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาเป็นเจ้าของ เป็นผู้ดำเนินรายการ กำหนดเนื้อหาตนเอง ในที่สุดรัฐบาลเนปาลต้องประกาศยอมรับให้วิทยุชุมชนเป็นเรื่องที่ถูกต้องตามกฎหมาย

ความแพร่หลายของวิทยุชุมชนในปัจจุบัน ทำให้เกิดวิทยุชุมชนเกือบทุกแห่งทั่วโลก ใน ปี พ.ศ. 2526 เป็นปีที่กลุ่มผู้ชื่นชอบวิทยุชุมชน ได้มารวมตัวกันที่เมืองมอนเทรอล ประเทศแคนาดา และจัดตั้งองค์การนานาชาติชื่อ AMARC (Aerospace Maintenance and Regeneration Center) ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลใด เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการเคลื่อนไหวของวิทยุชุมชน มีสมาชิกจำนวนเกือบ 30,000 คน และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย 106 ประเทศทั่วโลก จุดมุ่งหมายของ AMARC คือให้การสนับสนุนและกระตุ้นการพัฒนาของชุมชนและวิทยุชุมชน (AMARC, 1999: 1 - 10)

วิภา อุดมฉันท (2544: 271 - 279) ได้ศึกษาบทเรียนประสบการณ์การทำวิทยุชุมชนในประเทศต่าง ๆ กล่าวว่า แม้ว่าอเมริกาจะได้ชื่อว่าเป็นประเทศประชาธิปไตยที่ยึดหลักการท้องถิ่นนิยม ให้สิทธิการกระจายเสียงแก่คนท้องถิ่นมากกว่าประเทศอื่น ๆ แต่เพียงไม่นาน เมื่อวิทยุชุมชนในอเมริกาบางแห่งต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน ไม่สามารถผลิตรายการได้อย่างต่อเนื่อง และไม่สามารถแข่งขันกับสถานีของเอกชนในการผลิตรายการได้ ทำให้กลุ่มนายทุนเอกชนบางรายเข้าแทรกแซงการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ด้วยการทำสัญญาให้ความช่วยเหลือวิทยุชุมชน และให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของคลื่นเดิม สามารถจัดรายการในสถานีต่อไปได้ แต่ต่อมาเมื่อเวลาออกอากาศมีราค่างวดมากขึ้น ข้อตกลงก็ค่อยๆ ไร้ผล จำนวนเวลาที่มอบให้กลุ่มทำงานเพื่อสาธารณะก็ลดน้อยลง รายการสาระหลักให้ไปอยู่ในช่วงเวลาที่ไม่มีความสำคัญ ถูกโยกย้ายคลื่นอยู่เรื่อย ๆ จนไม่มีสถานีประจำที่แน่นอน และยุติไปเอง โดยอัตโนมัติ คลื่นเพื่อสาธารณะก็กลายเป็นคลื่นเพื่อการค้าไปในที่สุด

ชะตากรรมของวิทยุท้องถิ่น เพื่อประโยชน์สาธารณะที่แพ้ยัเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน การค้า จึงไม่สามารถแสดงบทบาทเป็นสื่อเพื่อท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

ประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิในการสื่อสารของประชาชนในต่างประเทศ ดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่าวิทยุชุมชนในต่างประเทศ เกิดขึ้นจากการเรียกร้องของประชาชนที่ต้องการให้มีสื่อที่เป็นประชาธิปไตย โต้ตอบการผูกขาดคลื่นความถี่โดยอำนาจทางการเมืองและ

กลุ่มผู้ประกอบการที่เป็นมืออาชีพเพียงฝ่ายเดียว และต้องการเปิดพื้นที่สาธารณะให้แก่ชุมชนมากขึ้น ซึ่งกระแสการเรียกร้องสิทธิในการเข้าถึงสื่อของประชาชนได้เริ่มจุดประกายจากประเทศสหรัฐอเมริกาไปยังประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป จนกระทั่งเข้าสู่ประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย

นักเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้สิทธิในการสื่อสารของประชาชนในหลายประเทศต้องต่อสู้กับอำนาจทางการเมือง และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ในการสื่อสาร ด้วยการลักลอบจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนอยู่หลายครั้ง จนกระทั่งรัฐบาลทนกระแสเรียกร้องของประชาชนไม่ไหว จึงอนุญาตให้จัดตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นหรือวิทยุชุมชนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

หลังจากที่ประชาชนเรียกร้องสิทธิในการสื่อสารได้สำเร็จ ได้มีการจัดตั้งและดำเนินการวิทยุชุมชนหลายรูปแบบ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ได้ดำเนินการวิทยุชุมชนตามหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ ชุมชนเป็นเจ้าของ ชุมชนร่วมคิดร่วมทำทั้งการผลิตรายการและบริหารจัดการวิทยุชุมชน โดยไม่แสวงหากำไรในทางธุรกิจ รวมทั้งเพื่อประโยชน์ของชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิทยุชุมชนจะถูกควบคุมและมีประชาชนเป็นเจ้าของ แต่ด้วยวิทยุชุมชนต้องอาศัยจำนวนอาสาสมัครและงบประมาณจากการบริจาคเป็นหลัก จึงทำให้วิทยุชุมชนขาดแคลนงบประมาณและไม่สามารถแข่งขันกับวิทยุของเอกชนได้ กลุ่มนายทุนท้องถิ่นจึงเข้าแทรกแซงการดำเนินงานของวิทยุชุมชน จนทำให้วิทยุชุมชนหลายแห่งที่เป็นสื่อเพื่อสาธารณะกลายสื่อเพื่อการค้าไปในที่สุด

ประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ของวิทยุชุมชนในประเทศไทย

จากการศึกษาเอกสารลำดับเหตุการณ์วิทยุชุมชนในประเทศไทยของนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ และสมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย พบว่าประวัติความเป็นมา และเหตุการณ์วิทยุชุมชนในไทย มีดังนี้

ใน ปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยเกิดการปฏิรูปสื่อครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ มีกฎหมายมาตรา 40 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2540 ได้ให้สิทธิในการสื่อสารแก่ประชาชนเป็นครั้งแรก ซึ่งมีใจความสำคัญ 3 ข้อดังนี้

1. กลั่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ
2. ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

3. การดำเนินการตามวรรคสองต้องคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติ และระดับท้องถิ่นทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

จากข้อความทั้ง 3 ข้อนี้ จะเห็นว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากเดิม คือ เรื่องการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ซึ่งแต่เดิม รัฐหรือรัฐบาลเคยเป็นเจ้าของ แต่ในมาตรา 40 นี้ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า คลื่นความถี่นั้นเป็นของชาติ ซึ่งหมายความว่า เป็นของประชาชนทุกคน และยังกำหนดเป้าหมายของการใช้คลื่นความถี่เอาไว้ว่า ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งข้อความในกฎหมายทั้ง 3 ข้อนี้ ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้เกิดวิद्यุชุมชนของภาคประชาชนนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ปี พ.ศ. 2541 รัฐบาลในขณะนั้น ได้ขานรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญมาตรา 40 ด้วยการมอบนโยบายให้กรมประชาสัมพันธ์ และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) จัดสรรเวลาให้แก่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดรายการวิทยุ และดำเนินการผลิตรายการวิทยุเพื่อชุมชนขึ้นเอง ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา จึงเกิดรายการวิทยุเพื่อชุมชนขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น อสมท. เพื่อชุมชน สวท. เพื่อชุมชน เกษตรเพื่อชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็นรูปแบบรายการวิทยุที่ไม่ใช่วิทยุชุมชนที่แท้จริง เนื่องจากรัฐยังเป็นเจ้าของสถานีวิทยุ มีการโฆษณาเพื่อการค้า เนื้อหาถูกกำหนดโดยรัฐและเอกชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินการผลิตรายการเองทั้งหมด โดยชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม (กาญจนา แก้วเทพ, 2546: 7)

ปี พ.ศ. 2542 – 2543 คณะทำงานติดตามมาตรา 40 ภายใต้มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูป (คปร.) ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ในการร่วมกันติดตาม และผลักดันการปฏิรูปสื่อ รวมทั้งเผยแพร่ และรณรงค์สิทธิในการสื่อสารของประชาชน ได้จัดเวทีสัมมนาสถานการณ์การปฏิรูปสื่อของไทยไปทั่วประเทศ จนกลายเป็นกระแสความตื่นตัวและมีการพูดคุยถึงสิทธิในการสื่อสารของประชาชนมากขึ้น (เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์, 2547: 2)

ใน ปี พ.ศ. 2543 พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่ และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 ได้ประกาศใช้ในพระราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2543 โดยกระบวนการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ ใช้ระยะเวลา รวมทั้งสิ้นเกือบ 2 ปี ทั้งนี้ใน พรบ. ฉบับนี้มีมาตรา 26 วรรค 4 ที่บัญญัติไว้ว่า

การจัดทำแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์และการอนุญาตให้ประกอบกิจการดังกล่าว ต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างผู้ประกอบการภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน โดยจะต้องจัดให้ภาคประชาชนได้ใช้คลื่นความถี่ไม่น้อยกว่าร้อยละยี่สิบ

การบัญญัติเช่นนี้ ยิ่งทำให้ภาคประชาชนเกิดความตื่นตัว และมีความมั่นใจมากขึ้นที่จะใช้สิทธิของความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ในการทดลองจัดตั้งวิทยุชุมชนในชุมชนของตนเอง

หลังจาก พรบ. องค์การจัดสรรคลื่นความถี่ฯ ปี พ.ศ. 2543 มีผลบังคับใช้ เพื่อให้มีองค์การอิสระขึ้นมาจัดสรรและ กำกับดูแลคลื่นความถี่ให้แก่ประชาชนทุกภาคส่วนของสังคมอย่างเป็นธรรมเกิดขึ้นได้จริง ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 40 สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นกองเลขของคณะรัฐมนตรีชุดปัจจุบัน ก็ได้ดำเนินการให้เกิดกระบวนการสรรหาและคัดเลือกคณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ หรือ กสช. ที่มาจากตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ในระหว่างปี พ.ศ. 2543 - 2544

อย่างไรก็ตาม เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2544 นายพิทยา ว่องกุล หนึ่งในผู้สมัคร กสช. ได้ยื่นฟ้องต่อศาลปกครองสูงสุดว่า กระบวนการสรรหา กสช. ดังกล่าว มีความไม่โปร่งใสและไม่ได้รับความเป็นธรรม (คณะกรรมการณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ, 2545: 3)

ปี พ.ศ. 2544 ประชาชนที่จังหวัดกาญจนบุรีได้ใช้สิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ มาตรา 40 ทดลองจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนที่เป็นของประชาชน ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประโยชน์ของประชาชนขึ้น ถือเป็นวิทยุชุมชนแห่งแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จากนั้นแนวคิดวิทยุชุมชนนี้ได้แผ่ขยายไปยังชุมชนอื่น ๆ ทั่วประเทศ (ทีมงาน Thai NGO, 2548: 1-4)

วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2545 รัฐบาลได้สั่งปิดสถานีวิทยุชุมชนที่จังหวัดกาญจนบุรี และสิงห์บุรี โดยอ้างว่าไม่ได้รับอนุญาตจากกรมประชาสัมพันธ์ และอาผิดกฎหมายได้ (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 16 กรกฎาคม 2545 คณะรัฐมนตรี (กรม.) มีมติรับทราบรายงานความคืบหน้าการสรรหา และคัดเลือก กสช. ว่าคงต้องรอผลการพิจารณาของศาลปกครองสูงสุดไปก่อน ทำให้ยังไม่มี กสช. มาจัดสรรคลื่นความถี่ให้แก่ประชาชน ขณะเดียวกันภาคประชาชนเอง ก็มีความตื่นตัวในสิทธิการสื่อสารเป็นอย่างมาก ได้มีการขอใช้คลื่นความถี่ และมีการเปิดสถานีวิทยุชุมชนกันมากขึ้น หากมีการห้าม ก็อาจขัดต่อบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงมอบหมายให้สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีดำเนินการให้มี

มาตรการ และหลักเกณฑ์ชั่วคราว เพื่อควบคุมดูแลการใช้คลื่นความถี่ของวิทยุชุมชน และให้กิจการต่างๆ สามารถดำเนินการต่อไปได้ โดยไม่เกิดความเสียหายต่อประเทศ (กรมประชาสัมพันธ์, 2546: 1 - 12)

วันที่ 11 ตุลาคม 2545 จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนที่ชุมชนเป็นเจ้าของดำเนินการโดยชุมชน และเพื่อประโยชน์ของชุมชน จำนวน 145 สถานี ที่ดำเนินการออกอากาศอยู่ทั่วประเทศ ได้รวมตัวกันเป็นสหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ (สวช.) ขึ้น เพื่อติดตามนโยบายการจัดระเบียบวิทยุชุมชนของรัฐบาล (ทีมงาน Thai NGO, 2548: 1-4)

วันที่ 30 ตุลาคม 2545 ประชาสัมพันธ์จังหวัดอ่างทอง และหัวหน้าฝ่ายสารวัตรวิทยุ-คมนาคม ได้นำหมายค้นจากศาลอาญากรุงเทพฯ พร้อมกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจประมาณ 20 นาย เข้าตรวจค้น และยึดเครื่องส่งวิทยุโทรคมนาคม อาศัยเสาพร้อมทั้งสายส่งวิทยุ รวมถึงออกหมายจับนายเสถียร จันทิร ผู้ประสานงานจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนจังหวัดอ่างทอง โดยตั้งข้อหาว่ามิและใช้เครื่องส่งวิทยุคมนาคม และการออกอากาศโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายเก่า คือพระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม ปี พ.ศ. 2498 ซึ่งหากกรณีวิทยุชุมชนอ่างทองถูกพิจารณาว่าผิดกฎหมายในชั้นศาลจริง จะเป็นบรรทัดฐานให้กรมไปรษณีย์โทรเลขใช้ในการดำเนินการจับกุมจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนได้ทั้งหมด (คณะกรรมการณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ, 2545: 17)

เดือนธันวาคม 2545 ร่างหลักเกณฑ์ และมาตรการชั่วคราวของวิทยุชุมชนที่ร่างโดยสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรียังไม่เสร็จเรียบร้อย ก็มีกระแสข่าวว่ารัฐบาลจะจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุให้องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ดำเนินการจัดตั้งวิทยุชุมชนจำนวน 400 สถานีทั่วประเทศ โดยคาดว่าจะให้เป็นของขวัญปีใหม่แก่ อบต. ทำให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และได้รับการคัดค้านจากสังคมเป็นอย่างมาก เนื่องจาก อบต.เป็นหน่วยงานที่สังกัดภาครัฐไม่ใช่ภาคประชาชน วิทยุชุมชนที่จะจัดตั้งขึ้น จึงเป็นวิทยุ อบต. ไม่ใช่วิทยุชุมชนที่แท้จริง ประกอบกับหากรัฐจริงใจที่จะกระจายอำนาจไปสู่ระดับท้องถิ่นจริง ๆ ควรส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนจัดตั้งวิทยุชุมชนกันเองมากกว่าจะส่งเสริมให้ อบต. จัดตั้งวิทยุชุมชน

ด้วยเสียงวิพากษ์วิจารณ์และกระแสคัดค้านจากสังคมที่มากขึ้น เป็นเหตุให้รัฐออกมาแก้ข่าวว่าโครงการวิทยุ อบต. นี้ เป็นโครงการของกรมประชาสัมพันธ์แต่เพียงผู้เดียว ไม่เกี่ยวข้องกับร่างหลักเกณฑ์และมาตรการชั่วคราว และรัฐบาลไม่ได้คิดจะทำการจัดสรรคลื่นความถี่ให้แก่อบต. (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 4 มีนาคม 2546 ศาลปกครองสูงสุดได้มีมติยืนตามคำพิพากษาของศาลปกครองชั้นต้นว่า กระบวนการสรรหา กสช.ดังกล่าวผิดกฎหมายปกครองตาม พรบ.วิธีปฏิบัติ

ราชการทางการปกครอง พ.ศ. 2539 และมีสภาพความไม่เป็นกลางอย่างร้ายแรง อันมีผลทำให้การสรรหา กศช. เป็นโมฆะ จำต้องคัดเลือกกรรมการ กศช. ใหม่เป็นครั้งที่ 2

วันที่ 22 มีนาคม 2546 เครือข่ายองค์กรวิद्यุชุมชนเชียงใหม่ได้แถลงการณ์เรียกร้องให้สังคมไทยร่วมกันผลักดันให้คณะกรรมการสรรหา กศช. ที่เหลืออีก 12 คนลาออก และให้คัดเลือกคณะกรรมการสรรหา กศช. ชุดใหม่ ที่เข้ามาดำเนินการด้วยความโปร่งใส มีความเป็นกลาง และมีความเป็นธรรม (เครือข่ายองค์กรวิद्यุชุมชนเชียงใหม่, 2546: 1 - 12)

วันที่ 24 มิถุนายน 2546 คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาร่างมาตรการ และหลักเกณฑ์ชั่วคราวจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิद्यุชุมชนที่สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีนำมาเสนอ แล้วมีมติมอบหมายให้กรมประชาสัมพันธ์รับร่าง และดำเนินการตามมาตรการ และหลักเกณฑ์ชั่วคราวนี้ตามความเหมาะสม (กรมประชาสัมพันธ์, 2546: 1 - 12)

วันที่ 24 พฤษภาคม 2547 นายเสถียร จันทิมาธร เจ้าของวิद्यุชุมชนอ่างทอง ขึ้นศาลในข้อหาหมิ่นประมาทผู้อื่นโดยฉ้อโกง ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากขุดคุ้ยกรณีทุจริตและมีการออกอากาศดำเนินข่าวราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัด จนกระทั่งมีแรงกดดันให้กรมประชาสัมพันธ์โทรเลขเป็นโจทย์สั่งฟ้อง และให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปยึดอายัดเครื่องส่ง และเสาอากาศไว้ (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 3 กันยายน 2547 คณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ ได้พิจารณากรอบการดำเนินงานและ กรอบการเข้าร่วม โครงการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งได้กำหนดกรอบการเข้าร่วมโครงการไว้ 10 ข้อ โดยมีข้อ 7 ที่ให้วิทยุชุมชนสามารถมีโฆษณาได้ไม่เกินชั่วโมงละ 6 นาที นั้น ได้รับความสนใจและมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมเป็นอย่างมาก (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2546: 1 - 2)

วันที่ 27 ตุลาคม 2547 คณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ หรือ กกช. ได้ประกาศรับสมัครผู้ดำเนินการวิทยุชุมชนทั่วประเทศเข้าร่วมโครงการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน - 31 ธันวาคม 2547 โดยต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. ผู้เข้าร่วมโครงการต้องมีจุดประสงค์ทำรายการเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง
2. มีค่าธรรมเนียม 1,000 บาทต่อรายต่อปี
3. มีค่าประกันรายละ 5,000 บาท
4. ผู้จัดรายการต้องสอบใบผู้ประกาศ ทั้งภาษากลางและภาษาถิ่น
5. ให้มีโฆษณาได้ไม่เกินชั่วโมงละ 6 นาที
6. เสาอากาศสูงไม่เกิน 30 เมตร รัศมีการกระจายเสียงไม่เกิน 15 กิโลเมตร

7. การเข้าร่วมโครงการวิทยุชุมชนครั้งนี้ จะต้องยุติเมื่อ กสทช. เกิดขึ้น

ด้วยนโยบายของรัฐบาลที่ให้วิทยุชุมชนสามารถโฆษณาได้ชั่วโมงละ 6 นาที และรับจดทะเบียนวิทยุชุมชน โดยไม่ได้มีการคัดเลือกรับคุณสมบัติของวิทยุชุมชนที่ชัดเจน ทำให้กลุ่มนายทุน นักการเมืองท้องถิ่น หรือกลุ่มแสวงหาผลประโยชน์ในท้องถิ่น ใช้นโยบายของรัฐบาลจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้น ทำให้เกิดสถานีวิทยุชุมชนกว่า 2,000 แห่งไปทั่วประเทศ (ประชาชาติธุรกิจ, 2547: 17)

วันที่ 15 พฤศจิกายน 2547 กรมประชาสัมพันธ์มีหนังสือเวียนห้ามข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของตนเข้าไปดำเนินการวิทยุชุมชน และเคเบิลทีวี แต่ปัจจุบันมีหลายหน่วยงานแอบตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้นเอง (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 24 พฤศจิกายน 2547 กองงาน กสทช. กำหนดกรอบแผนความถี่ เช่น กำหนดส่งไม่เกิน 30 วัตต์ เสาอากาศสูงไม่เกิน 30 เมตร และรัศมีกระจายเสียงไม่เกิน 15 กิโลเมตร

วันที่ 14 ธันวาคม 2547 คณะกรรมการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ วุฒิสภา ร่วมกับหลายหน่วยงานจัดเวทีเสวนาใหญ่ที่รัฐสภา เรื่อง วิทยุชุมชนเพื่อสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมและประชาธิปไตย ทั้งนี้ มีผู้แทนเครือข่ายวิทยุชุมชนทั่วประเทศเข้าร่วมประชุม และมีข้อสรุปร่วมกันว่าจะไม่เข้าร่วมโครงการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ เนื่องจากไม่เห็นด้วยที่ให้วิทยุชุมชนมีโฆษณา เพราะเป็นการบิดเบือนหลักการวิทยุชุมชนที่แท้จริง (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 24 ธันวาคม 2547 คณะกรรมการดำเนินงานวิทยุชุมชนมีมติให้ดำเนินการประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนแต่ละภูมิภาค และให้เลื่อนการปิดรับสมัครการเข้าร่วมโครงการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนไปก่อน เพื่อรอการแต่งตั้ง กสทช. (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 12 เมษายน 2548 สถานีวิทยุชุมชนคนรักประชาธิปไตยเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภค คลื่นความถี่ เอฟเอ็ม 92.25 MHz ได้ร้องเรียนว่าถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเพราะไม่วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลออกอากาศ (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 6 มิถุนายน 2548 เครือข่ายผู้ประกอบการวิชาชีพวิทยุท้องถิ่นไทย (วทท.) ได้ยื่นหนังสือต่อรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ขอมั่นใจมาตรการ เรียกร้องให้เพิ่มกำลังส่งไม่เกิน 500 วัตต์ เสาสูงไม่เกิน 60 เมตร รัศมีกระจายเสียงครอบคลุมหนึ่งจังหวัด และให้มีโฆษณาในท้องถิ่นได้ไม่เกิน 70 % สำหรับวิทยุท้องถิ่นที่ไม่ใช่วิทยุชุมชน (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 11 มิถุนายน 2548 เว็บไซต์เอฟเอ็ม 92.25.com ซึ่งถ่ายทอดเสียงวิทยุชุมชน เอฟเอ็ม 92.25 MHz ถูกหน่วยงานในกระทรวงไอซีที สั่งปิด เพราะข้อหาวิจารณ์รัฐบาลรุนแรง (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 13 มิถุนายน 2548 นายสุรนนท์ เวชชาชีวะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เข้ารับฟังเวทีประชาคมวิทยุชุมชนที่จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้มีเครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคเหนือได้ยื่นหนังสือขอให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาวิทยุชุมชนด้วย และยืนยันว่าวิทยุชุมชนที่แท้จริงต้องไม่มีโฆษณา

ในวันเดียวกัน คณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ กทช. ได้สั่งปิดวิทยุชุมชน 50 แห่งทั่วประเทศ โดยตั้งข้อหาว่า 1. ตั้งสถานีวิทยุชุมชนโดยไม่ได้รับอนุญาต 2. ใช้เครื่องส่งโดยไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งมีโทษปรับไม่เกิน 40,000 บาท จำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ 3. จงใจรบกวนเครือข่ายวิทยุการบิน ซึ่งมีโทษปรับไม่เกิน 100,000 บาท จำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 15 มิถุนายน 2548 นายสุรนนท์ กำหนดเส้นตายดำเนินการกับวิทยุชุมชนที่ไม่ทำตามกฎ 30-30-15

วันที่ 17 มิถุนายน 2548 - 20 กรกฎาคม 2548 กทช. หรือคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ บุกจับและสั่งปิดวิทยุชุมชนในกรุงเทพฯ อีกจำนวน 4 สถานี (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 23 พฤศจิกายน 2548 ศาลปกครองกลางได้มีคำพิพากษาคัดสินให้การคัดเลือกรกการ กสช. ครั้งที่ 2 เป็นโมฆะอีก เนื่องจากคณะกรรมการสรรหา กสช. บางคนมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง และมีประโยชน์ได้เสียในทางธุรกิจเดียวกันกับผู้สมัคร กสช. (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2548: 67 - 69)

วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2549 เครือข่ายวิทยุชุมชนจาวล้านน่ายื่นหนังสือแถลงการณ์ต่อรัฐบาล เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อ นายเสถียร จันทิมาธร ผู้อำนวยการศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนเกษตรไทย คลื่นความถี่เอฟเอ็ม 92.25 เมกะเฮิร์ต ที่ถูกศาลจังหวัดอ่างทองพิพากษาให้มีความผิดฐานมีและใช้เครื่องวิทยุคมนาคมโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายเก่า คือ พระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม ปี พ.ศ. 2498 แต่มติ ครม. เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2545 เกี่ยวกับมาตรการและหลักเกณฑ์ชั่วคราวจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชน ได้อนุญาตผ่อนผันให้ประชาชนสามารถจัดตั้งวิทยุชุมชนได้ เพื่อสนองเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิในการสื่อสารแก่ประชาชน (เครือข่ายวิทยุชุมชนจาวล้านนา, 2549: 1 - 2)

วันที่ 8 มีนาคม 2549 กรมประชาสัมพันธ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้วิทยุชุมชนสามารถดำเนินการต่อไปได้ตามมติ ครม. เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2548 แต่ต้องมีกำลังส่งต่ำไม่เกิน 30 วัตต์ เสาสูงไม่เกิน 30 เมตร และรัศมีการส่งกระจายเสียงไม่เกิน 15 กิโลเมตร รวมทั้งให้ยุติการโฆษณา (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงใหม่, 2549: 1)

วันที่ 11 สิงหาคม 2549 เครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคเหนือและเครือข่ายวิทยุชุมชนภาคเหนือ 17 จังหวัด ได้ร่วมกันเสนอกติกาแม่บทวิทยุชุมชนภาคเหนือของภาคประชาชน แก่ นายสุรนนท์ เวชชาชีวะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการพิจารณาการวางแผนแม่บทวิทยุชุมชนแห่งชาติ ณ เวทีรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน จัดโดยกรมประชาสัมพันธ์ (เครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคเหนือ, 2549: 1 - 2)

วันที่ 20 กันยายน 2549 คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้มีคำสั่งให้วิทยุชุมชนทั่วประเทศระงับการออกอากาศและยกเลิกรัฐธรรมนูญประจำปี พ.ศ. 2540 ที่ให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนมากที่สุด (สำนักข่าวประชาธรรม, 2549: 1 - 4)

จากประวัติความเป็นมาและ สถานการณ์ของวิทยุชุมชนในประเทศไทยดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่าผลพวงจากการปฏิรูปสื่อใน ปี พ.ศ. 2540 ตามกฎหมายมาตรา 40 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปีพุทธศักราช 2540 ที่ให้สิทธิในการสื่อสารแก่ประชาชนเป็นครั้งแรก ได้สร้างกระแสความตื่นตัวต่อสิทธิในการสื่อสารของประชาชน มีการทดลองจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนที่จังหวัดกาญจนบุรี เป็นสถานีแห่งแรกในประเทศไทยเมื่อ ปี พ.ศ. 2544 โดยกลุ่มปฏิรูปสื่อภาคประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี ดำเนินการโดยประชาชนและเพื่อประโยชน์ของประชาชน

จากนั้น ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา วิทยุชุมชนของภาคประชาชน ที่ไม่แสวงหากำไรในทางธุรกิจได้เกิดขึ้นและแผ่ขยายไปทั่วประเทศ เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ วิทยุชุมชนได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกใน ปี พ.ศ. 2546 โดยเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรพึ่งตนเอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมกันจัดตั้งจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนสันป่าตอง คลื่นความ 89.70 เมกะเฮิรตซ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารภายในชุมชน และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในขณะที่ กระแสความตื่นตัวของประชาชนต่อสิทธิในการสื่อสารเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่กระบวนการสรรหาและการคัดเลือก คณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ หรือ กสช. ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบัน กลับไม่มีความคืบหน้า เนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองและธุรกิจ เข้าแทรกแซงกระบวนการสรรหา กสช. ถึง 2 ครั้ง ทำให้เกิดความไม่โปร่งใส และไม่เป็นธรรม ศาลปกครองจึงตัดสินให้การสรรหา กสช. ทั้ง 2 ครั้งเป็นโมฆะ

เมื่อ กสช. ซึ่งเป็นองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่จัดสรรและกำกับดูแลคลื่นความถี่ให้แก่ประชาชนยังไม่เกิดขึ้น วิทยุชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชนอย่างแท้จริง จึงยังไม่ได้รับรองให้ถูกต้องตามกฎหมาย ถูกรัฐกล่าวหาว่าเป็นวิทยุเถื่อน และในระหว่างที่รอ กสช. แทนที่ภาครัฐจะเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนให้แก่ภาคประชาชนได้ใช้สิทธิตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญมาตรา 40 ที่ให้สิทธิในการสื่อสารแก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สาธารณะ รัฐกลับใช้กฎหมายเก่าปี 2498 มาดำเนินคดีจับกุมกับวิทยุชุมชนบางแห่ง ในข้อหาจัดตั้งวิทยุชุมชนโดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐ และยังสามารถออกมาตรการและหลักเกณฑ์ชั่วคราวให้วิทยุชุมชนสามารถโฆษณาได้ไม่เกิน 6 นาทีในหนึ่งชั่วโมง จึงส่งผลให้กลุ่มนายทุนและนักการเมืองในท้องถิ่น ใช้ช่องทางนี้ในการจัดตั้งวิทยุชุมชนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์กันเป็นจำนวนมาก จนเกิดการทับซ้อนคลื่นความถี่ของภาคประชาชน และเกิดวิทยุชุมชนมากกว่า 2,000 แห่งไปทั่วประเทศ

ยิ่งไปกว่านั้นเหตุการณ์การยึดอำนาจของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 ที่ผ่านมา คณะปฏิรูปฯ ได้มีคำสั่งให้วิทยุชุมชนทั่วประเทศระงับการออกอากาศ และยกเลิกรัฐธรรมนูญประจำปี 2540 ยิ่งส่งผลให้สิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนริบหรี่ลงไปกว่าเดิม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากผู้วิจัยจะศึกษาการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของภาคประชาชน กรณีเครือข่ายองค์กรวิทยุชุมชนเชียงใหม่ เพื่อให้งานวิจัยเรื่องดังกล่าวมีความน่าเชื่อถือ มีข้อมูลมาประกอบการวิเคราะห์ และเปรียบเทียบ ตลอดจนผู้วิจัยเองได้เรียนรู้งานวิจัยของผู้อื่นด้วย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

งานวิจัยของสุรินทร์ แปลงประสพโชค ซึ่งได้ศึกษาเรื่องการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชน ที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี ด้วยระบบเอฟเอ็ม ในปี พ.ศ. 2534 มีความคล้ายคลึงกับการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของเครือข่ายองค์กรวิทยุชุมชนเชียงใหม่ ในด้านการทดลองฝึกปฏิบัติจัดรายการวิทยุชุมชนภายใต้คลื่นของรัฐ โดยมีเนื้อหารายละเอียด ดังนี้

การทดลองของสุรินทร์ แปลงประสพโชค ในครั้งนี้ (2534: 125) ได้พยายามยึดกรอบแนวคิดของวิทยุชุมชนตามหลักการ Democratic Media และ Participatory Communication คือ ให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้ง่าย ช่วยกันคิดวางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน และ

เป็นเจ้าของหรือ มีอำนาจการตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง โดยมีนายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจันทบุรีเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการจัดรายการ

การทดลองได้เริ่มขึ้น จากการเลือกกรรมการที่เป็นตัวแทนของประชาชน ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัคร ที่อาศัยอยู่ในเขตศรมมีการกระจายเสียงไม่เกิน 1 กิโลเมตร กรรมการทั้งหมดจะประชุมกันทุกอาทิตย์ เพื่อวางแผนการจัดรายการ ส่วนเวลาในการออกอากาศนั้น ได้มีการสอบถามชาวบ้านในพื้นที่การออกอากาศ สรุปได้ว่าตั้งแต่เวลา 11.30-12.30 น. เป็นเวลาที่ชาวบ้านจะหยุดพักรับประทานอาหารกลางวันและ สะดวกฟังวิทยุมากที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้เวลาในช่วงนี้ของทุกวันทดลองออกอากาศ เป็นระยะเวลา 2 เดือน

คณะกรรมการได้ร่วมกันกำหนดเนื้อหาและรูปแบบของรายการ โดยกรรมการท่านหนึ่งอาสาแต่งเพลงประจำรายการเอง ส่วนเนื้อหาที่ร่วมกันกำหนดว่าจะเป็นเรื่องอะไรบ้างในแต่ละวัน โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นรายการเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผลไม้ การทำนาถั่ว และปัญหาในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาใกล้ตัว หรือเป็นปัญหาในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ การแก้ปัญหาที่จะใช้ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นช่วยกันแก้ปัญหา ทั้งนี้คณะกรรมการได้ร่วมกันตั้งชื่อรายการว่า รายการสร้างสรรค์จันทบุรี

ด้านผู้จัดรายการก็จะมีอาสาสมัครของชุมชนคนหนึ่ง ซึ่งเป็นมือสมัครเล่น และนายสุรินทร์ แปลงประสพโชค ซึ่งเป็นข้าราชการของกรมประชาสัมพันธ์ ทั้งสองคนต้องจัดรายการตามข้อเสนอของคณะกรรมการวิทยุชุมชนทุกเรื่อง ซึ่งชาวบ้านในชุมชนจะให้ความร่วมมือในการจัดรายการเป็นอย่างดี

ผลของการทดลองปรากฏว่า รายการสร้างสรรค์จันทบุรีได้รับความสนใจจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี ชุมชนมีส่วนร่วมในการผลิตรายการ และสามารถบริหารจัดการรายการกันได้อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคลื่นความถี่หรือสถานีวิทยุกระจายเสียงยังเป็นของรัฐ ไม่ใช่ของชุมชน จึงทำให้การนำเสนอเนื้อหาสาระบางประการในการจัดรายการวิทยุไม่สามารถทำได้อย่างอิสระ ยังติดขัดที่กฎระเบียบ กฎหมาย และวิถีปฏิบัติของราชการ บางครั้งผู้บริหารบ้านเมือง และข้าราชการประจำบางคน ยังไม่อาจจะยอมรับได้ถึงวิพากษ์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาของประชาชน โดยไม่แยกแยะว่าการแสดงความคิดเห็นนั้นเป็นเจตนาบริสุทธิ์ หรือเป็นการแสดงออกตามสิทธิเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญได้ให้หลักประกันเอาไว้

แต่สิ่งที่ได้ทดลองไปทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ในการเผยแพร่ข่าวสารและการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาชุมชนไปสู่สังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริงในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่มีเจตนาดำเนินการให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุ และการดำเนินงานวิทยุของชุมชนมีลักษณะเป็นสื่อที่เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

นอกจากผู้วิจัยจะศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำรายการวิทยุชุมชนภายใต้คลื่นความถี่ของรัฐแล้ว เพื่อให้รับทราบสถานการณ์ของวิทยุชุมชนคลื่นกำลังส่งต่ำในชุมชน โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือ ในเรื่องการจัดตั้ง การดำเนินงาน และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ผลการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาทำเนียบวิทยุชุมชนภาคเหนือตอนบนของเครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคเหนือด้วย ซึ่งเครือข่ายสื่อฯ ได้ร่วมกับจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบน ทำการสำรวจวิทยุชุมชน ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการ โดยชุมชน และเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - ตุลาคม 2548 ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง และศึกษาวิจัยจากเอกสารต่าง ๆ

ผลการสำรวจพบว่า (เครือข่ายสื่อภาคประชาชนภาคเหนือ, 2548: 1 - 37) ในเขตภาคเหนือตอนบน มีวิทยุชุมชนที่เป็นของชุมชน ดำเนินการ โดยชุมชน และเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 26 สถานี และได้มีการจัดตั้งวิทยุชุมชนโดยชุมชนเป็นครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ. 2546 ที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งวิทยุชุมชนในภาคเหนือที่ได้ทำการสำรวจ มีลักษณะการก่อตั้งและการดำเนินงาน ดังนี้

1. วิทยุชุมชนที่จัดตั้งโดยกลุ่มคนต่างๆในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชาวบ้าน พระสงฆ์ โรงเรียน อบต. อสม. หมอ ฯลฯ จะมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวิทยุชุมชน เพื่อใช้วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารภายในชุมชน ให้คนในชุมชนได้รับรู้เรื่องราวของท้องถิ่น และเผยแพร่ภูมิปัญญาของชาวบ้าน

2. วิทยุชุมชนที่จัดตั้งโดยกลุ่มคนเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน กลุ่มอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ กลุ่มต่อต้านเหมืองแร่ลิกไนต์ ฯลฯ จะมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวิทยุชุมชนที่ชัดเจนว่า ต้องการให้วิทยุชุมชนสื่อสารทำความเข้าใจกับคนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนรู้เท่าทันการพัฒนา ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน

ทั้งนี้ วิทยุชุมชนทั้ง 2 รูปแบบมีลักษณะการดำเนินงานในรูปของอาสาสมัคร โดยคนในชุมชนอาสาสมัครเข้ามาเป็นคณะกรรมการ คณะทำงานหรือ เข้ามาจัดรายการวิทยุโดยไม่มีค่าตอบแทนใดๆ และไม่มีการดำเนินงานเพื่อแสวงหาผลกำไรในทางธุรกิจ งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการ จึงมาจากการบริจาคของคนในชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้การสนับสนุน สาเหตุที่วิทยุชุมชนของภาคประชาชนดำเนินการอยู่ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีโฆษณา เนื่องจากใช้ระบบอาสาสมัคร ไม่ต้องเสียค่าจ้างคนทำงาน ไม่ต้องเสียค่าเช่าสถานที่ เพราะโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ที่วัดบ้าน สถานีอนามัยบ้าน ที่โรงเรียนบ้าง ซึ่งค่าใช้จ่ายโดยส่วนใหญ่จะเป็นค่าน้ำและค่าไฟ

ส่วนผังรายการวิทยุ นั้น แต่ละสถานีจะมีเวลาในการเปิดปิดสถานีไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชนเป็นหลัก และเนื้อหาในรายการวิทยุโดยส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วย ข่าวสารบ้านเมืองทั้งนอกและในชุมชน สารความรู้ต่างๆจากหน่วยงานในท้องถิ่น ภูมิปัญญาของท้องถิ่น และความบันเทิง

นอกจากนี้ ปัญหาอุปสรรคที่พบ วิทยุชุมชนโดยส่วนใหญ่จะประสบปัญหาดังนี้

1. ขาดแคลนอาสาสมัคร หรือคนทำงาน เนื่องจากคนต่างๆในชุมชนมีงานประจำ มีภารกิจส่วนตัวที่ต้องรับผิดชอบ ทำให้ไม่สามารถทุ่มเทเวลาให้กับงานวิทยุชุมชนได้อย่างเต็มที่ หรือตลอดเวลาได้
2. ขาดแคลนงบประมาณ โดยเฉพาะงบประมาณในการซ่อมแซมเครื่องส่ง และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการออกอากาศ ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก
3. คนในชุมชนโดยส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจวิทยุชุมชนที่แท้จริง ยังมองว่าวิทยุชุมชนเป็นแหล่งแสวงหาผลประโยชน์ มากกว่าจะเป็นเรื่องสิทธิในการสื่อสารของชุมชน
4. ชาวบ้านที่จัดตั้งวิทยุชุมชนก็ขาดความรู้ทางด้านเทคนิค การดูแลซ่อมแซมอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการออกอากาศ และขาดความรู้ ทักษะในการจัดรายการวิทยุให้มีประสิทธิภาพ และน่าสนใจ
5. วิทยุชุมชนที่จัดตั้งโดยชุมชน และเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างแท้จริงยังไม่ได้รับการยอมรับให้ถูกต้องตามกฎหมาย ถูกรัฐกล่าวหาว่าเป็นวิทยุเถื่อน ผิดกฎหมาย ได้สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านที่จัดตั้งวิทยุชุมชน กลัวว่าจะถูกปิดสถานีและต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ส่วนกลุ่มชาวบ้านที่กำลังจะจัดตั้งวิทยุชุมชน ก็ไม่กล้าจะจัดตั้งวิทยุชุมชน ทั้ง ๆ ที่จัดตั้งวิทยุชุมชนเพื่อผลประโยชน์ของชุมชนอย่างแท้จริง และไม่มีโฆษณา

บทสรุป

ตลอดระยะเวลา 76 ปี (ปี พ.ศ. 2475 - 2546) ของระบบสื่อสารมวลชนในบ้านเรา รัฐซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองหรือเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ได้ใช้วิทยุและโทรทัศน์เผยแพร่นโยบายของรัฐ โฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนซึ่งเป็นชนชั้นที่ถูกปกครองเห็นด้วย และปฏิบัติตามมาโดยตลอด ประกอบกับรัฐมีความคิดว่า สิทธิในการสื่อสารเป็นของรัฐ หรือของผู้ปกครองเท่านั้น ประชาชนซึ่งเป็นเพียงผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ไม่มีสิทธิในการสื่อสาร ทั้งความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ และสิทธิในการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล รัฐจึงไม่เคยคิดที่จะจัดระบบการใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนและเกิดความเป็น

ธรรมแก่ทุกกลุ่มในสังคม ในทางตรงกันข้ามรัฐกลับแสวงหารายได้ด้วยการให้เอกชนเข้ามาเช่า
เหมามาเวลา หรือสัมปทานคลื่นความถี่ เพื่อทำธุรกิจ แสวงหากำไรอย่างเต็มที่

ดังนั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน คือ
นอกจากประชาชนจะไม่มีสิทธิไม่มีเสียงในการแสดงความคิดเห็น หรือบอกเรื่องราวปัญหาของตน
แล้ว ประชาชนยังไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายเพียงพอ และที่เป็นจริงสำหรับการใช้
ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันด้วย แต่กลับได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารในทางโฆษณาชวนเชื่อ
ทางการเมือง และการโฆษณาสินค้าที่มุ่งส่งเสริมลัทธิบริโภคนิยม

ด้วยเหตุดังกล่าว ประชาชนจึงเริ่มนึกถึงพื้นที่สื่อของตนเอง ต้องทวงสิทธิ แย่งชิง
พื้นที่การสื่อสารในสังคม ด้วยการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปสื่อในระยะเวลาต่อมา

ปี พ.ศ. 2540 เกิดการปฏิรูปสื่อวิทยุและโทรทัศน์ไทยครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์
ที่ทำลายการผูกขาดความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่โดยรัฐ ซึ่งกฎหมายระบุให้คลื่นความถี่เป็นสมบัติ
ของชาติ ของประชาชน มิใช่ของรัฐอีกต่อไป และรับรองสิทธิแก่ประชาชนในการเป็นเจ้าของคลื่น
ความถี่วิทยุ และโทรทัศน์ไว้อย่างชัดเจน

ผลของการปฏิรูปสื่อ ทำให้เกิดคำว่า วิทยุชุมชน ขึ้นในสังคมไทยเป็นครั้งแรก
ความหมายของคำว่าวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนานาประเทศนั้น หมายถึง การส่งกระจาย
เสียงด้วยกำลังส่งต่ำ สามารถครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนได้อย่างทั่วถึง มีชุมชนเป็นเจ้าของ เน้นการ
มีส่วนร่วม และอาสาสมัครจากชุมชน ทั้งในเรื่องการบริหารจัดสถานีและผลิตรายการวิทยุชุมชน
โดยการดำเนินการดังกล่าว ต้องสร้างประโยชน์และ สามารถตอบสนองความต้องการของคนทุก
กลุ่มในชุมชนได้

นอกจากวิทยุชุมชนจะหมายถึง ชุมชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการโดยชุมชน และเพื่อ
ประโยชน์ของชุมชนแล้ว วิทยุชุมชนยังต้องดำเนินการตามหลักปรัชญาของวิทยุชุมชนทั้ง 3 ข้อด้วย
คือ คนในชุมชนสามารถเข้าถึงสื่อได้ง่าย มีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิทยุชุมชนทุกขั้นตอน และ
คนในชุมชนสามารถบริหารจัดการวิทยุชุมชนได้ด้วยตนเอง ซึ่งการดำเนินงานวิทยุชุมชนต้องอยู่บน
พื้นฐานของการยอมรับความหลากหลายของความเป็นมนุษย์ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการ
ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

ส่วนลักษณะที่โดดเด่นของวิทยุชุมชน ซึ่งไม่เหมือนกับวิทยุโดยทั่วไป คือ

1. วิทยุชุมชนมีลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
2. วิทยุชุมชนมีลักษณะการบริหารจัดการตามหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วน

ร่วม และ

3. วิद्यุชุมชนมีบทบาทหน้าที่แตกต่างจากวิद्यุโดยทั่วไป คือ สามารถสะท้อนเอกลักษณ์ และสืบสานวัฒนธรรมความเป็นท้องถิ่นที่หลากหลายได้ เป็นช่องทางให้คนในชุมชนได้รู้ ได้พูด และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ดีขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเกิดความสุขในชุมชน รวมทั้งสร้างและรักษาความหลากหลายของความเป็นเจ้าของสถานีร่วมกัน

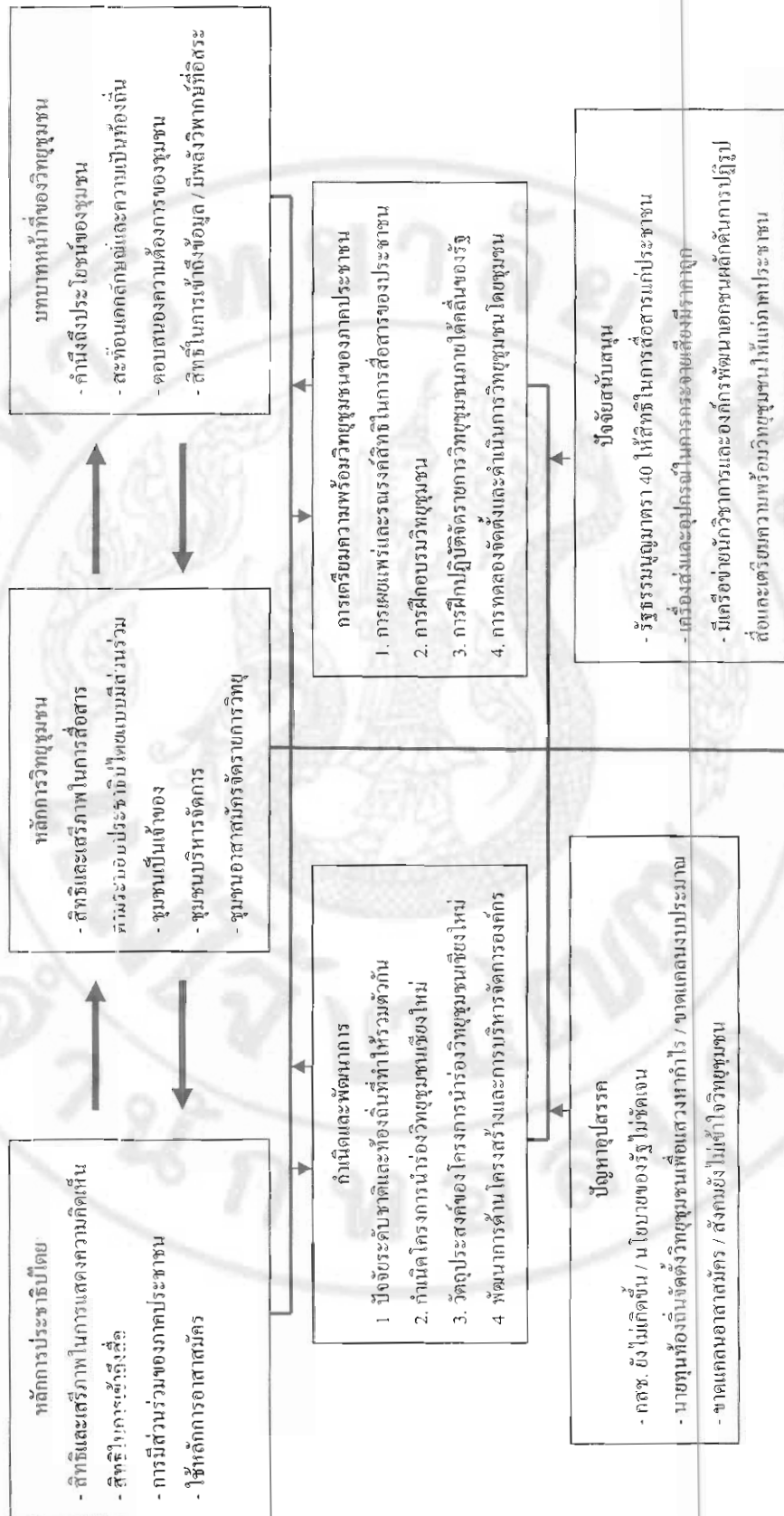
สิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ความเป็นวิद्यุชุมชนได้อย่างแท้จริงและ ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนนั้น ขึ้นอยู่กับขั้นตอนและกระบวนการจัดตั้งวิद्यุชุมชนด้วย ซึ่งขั้นตอนและกระบวนการที่สำคัญที่สุด คือ การเตรียมความพร้อมชุมชน วิद्यุชุมชนต้องเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก คนในชุมชนต้องเห็นคุณค่า เห็นปัญหาของการสื่อสาร จึงจะเข้ามาร่วมคิด ร่วมทำ และรู้สึกต้องเป็นเจ้าของวิद्यุชุมชนร่วมกัน

วิद्यุชุมชนในต่างประเทศโดยส่วนใหญ่ เกิดจากทุกคนเห็นปัญหาของการไม่เท่าเทียมกันของสิทธิในการสื่อสาร ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ นักเคลื่อนไหวในประเทศต่าง ๆ ได้ร่วมกันเรียกร้องให้ประชาชนเข้าถึงสื่อ เปิดพื้นที่สาธารณะให้แก่ประชาชน และทำการสื่อสารให้เป็นประชาธิปไตย โดยกระแสเรียกร้องสิทธิในการสื่อสารของประชาชนนี้ ได้เริ่มจากประเทศอเมริกา แล้วแผ่ขยายไปสู่ประเทศต่างๆ ในยุโรป และไปสู่วิทยุเอเชียในเวลาต่อมา

สำหรับประเทศไทยนั้น เจตนารมณ์ของการเกิดวิद्यุชุมชน ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 40 ประจำปีพุทธศักราช 2540 คือ ต้องการให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารอย่างเท่าเทียมกัน ประชาชนสามารถเข้าถึงสื่อ และใช้สื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนได้ เพราะที่ผ่านมา ประชาชนไม่มีโอกาสเข้าถึงสื่อ ไม่มีสิทธิมีเสียงในสังคม และสื่อไม่ได้เป็นไปเพื่อประชาชนคนส่วนใหญ่ ดังนั้น เจอนใจในรัฐธรรมนูญมาตรา 40 จึงเป็นโอกาสอันดี ที่จะนำสิทธิ และเสรีภาพในการสื่อสารมาสู่ประชาชน

อย่างไรก็ตาม การมีกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 40 ที่ให้สิทธิในการสื่อสารแก่ประชาชน ยังเป็นแค่จุดเริ่มต้นของการปฏิรูปสื่อในประเทศไทยเท่านั้น ประชาชนยังต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคมากมาย โดยเฉพาะอำนาจทุน และการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ที่พยายามคุกคามสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนตลอดเวลา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เป้าหมาย : การสร้างความตระหนักรู้ต่อ “สถิติและเสถียรภาพในการสื่อสารของภาคประชาชน ระดับชุมชน” เพื่อสร้างการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย